Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 19 ИЮНЬ, 1990 ШУ. ★ № 72 (7886). ★ Мах 3 кеп.

СОЮЗНИИ АВТОНОМНИИ РЕСПУБЛИКАЙ ПАЧЧАХЬАЛКХЕН IАЬДАЛА ЛАКХЕХЬАРЧА ОРГАНАШКА

Хьамсара халкъа депуташ!

СССР Лакхехьарча Совета ер Кхайкарал хьалхадаькхад кхоачашде дезача мохк дIакхаьчача декхарий маIаной башхалонашен, хьалхадаьккхад харжархошта хьалхашка, дерригача халкъа хьалхашка, цун тахаиеннеи кхоаненнеи хьалхашка вай массане а юкъара бехктокхам кхетабаро.

Тахан, вай дIадаккха дезаш да паччахьалкхен исторечухь эггара унзарагIа дар хIана дац аьнна; дола, вIащи юкъара, хIаьта долче, бIарччача мехка а хьащташ теркал ца деш, цун вахара шийна бокъонца кхерам а хинна дIаотта тарлуш бола цхьац - цхьацца воалаш кризиса юкъера дIадувларца безам хьахилийта драматически доазув. ХIаьта а цу хьаштий духхьал учети баланси лелаяр — вайна массанена а хьашт дола гIулакхаш чакхдахара алхха цаI мара боаца никъ. Из ца хуле юхатохалургдац советски общества экономически, социальни, правови лоаттам, цун паччахьалкхел хIалак хулга.

Цхьана мара, айхха цхьана гIулакхаш леладеш мара боаккхалургбац вайга толам. Дукха къамаш дахача вай мехка прогресс екъа йиш йолаш яц. Из, кхетадеш мадарра, цхьатарра, духхьал цхьан командагIа гIа боахаш даха деза яхилга дац, цо цхьанна а тайпара зе дац советски социалистически республикай суверенитета.

Цудухьа, ерригача республикашта, ерригача автономнин территориальнин образованешта хьалхара викалаш долча оаха, СССР халкъа депутаташа, тIахьех шо вай халкъий диканна а цар духьа а цхьана конструктивни балха низаш вIашагIтохара.

Тахан эггара хьалхагIа чIоагIъянза яргьяц кердаькхача вай федераце — суверенни социалистически паччахьалкхений Союз хьалъяра елла лард. Цу тайпара лард а хинка дIаотта еза цхьана низаш барцагIа а даьха, идеяши товараши паргIатта леларгдола, дика вIаштIехьаьккха союзни резервни система — хIара советски республика хьаштий тешшаме гадоахаш йола финансови, къахьегама ресурсай механизм а йолаш йола ерригсоюзни рынок а.

Мехка экономика интеграци хвахьокхаши дегIайбалаеши йола ерригсоюзни рынок вIашагIйоллярах хьахургба хIанзарча юкъагIа . къамашта юкъерча юкъмоттига нийсагIа долча хьалашка ССР Союза договорни лардаш чIоагIъяра бола керда аьттув. Цу гIулакха вайга хIанзле а йолаш я укх тIеххьарча хана СССР Лакхехьарча Совето тIайнчача законех хьахулаш йола тоъал чIоагIа правови база, цул совгIа, укхаза а советски федераце ерригa субъекташ цхьана лохача хана кораде тарлуш а, шеко йоацаш, корадергдолаш а да дешаш къоастадара эша керда наькъаш а керда вариантaш а.

СССР Лакхехьарча Совето тIахьех шо ерригсоюзни рынок хьаяра, вай федераци кердаяккхара, керда союзни договор кийчдара законодательни принципаш вIаштIехьяхар духьа шоай низаш айхха вIашагIтохара. Цу гIулакха пайда эца йиш йолаш я союзни органаша, тха комитеташен комиссешен, СССР халкъа депуташа Iоаьча законотворчества ерригa опыт.

Цхьана къахьегаран гIулакхаш цхьана чакхдахаран тIахьех оаха ерригача союзнии автономнии республикай Лакхехьара Советаш, цар комитеташи комиссеши кийча я бокхагIбола экономисташ, политологаш, социологаш, юристаш цу балха юкъеоза, хIаранена хетачунга, хIара конструктивни идеяга ладувгIа, уж ювца, хьатIаэца.

Хьадувла хIаьта, е нийша а, е Iехаваь а, е халахетар даь а цхьаккха хургвоацаш цхьана къахьегара бола вай лоIам дIахьокх вай!

Цу тIахьехамца кхайк тхо шуга, хIаьта шуга гIолла — вай Даймехка хьашташ деза долаш мел барашка а. Тхо дог тийша да, цхьана, вIаши хьал а лоацаш, идеяши опыти дIа-хьа а эцаш, цхьа хилча цхьаннега а бохьалургбоаца из хала никъ вай толаме дIахьоргболгах.

СССР ЛАКХЕХЬАРА СОВЕТ.

СССР Лакхехьарча Совета кхоалагIча сессе тIайнцад 1990 шера 14 июне.

РЫНОК МЕГАРГЬЯ,

ХАЛКЪА ЭШАЧА ТОВАРИЙ МАЬХАШ ЛАКХ ЦА ДОЙ

РСФСР шоай мукъагIара профсоюзий Федераце Совете (ФНПР) къахьегама коллективай профсоюзни организацешкара. РСФСР бе-беча регионашкарей халкъа боахама доакъошкарей ухача хоамаша тешал ду, овлангара экономически реформа яьза, вай вахар тоадара ца хилча яргйоацача рыночни отношеневешка довлар сихданза даргдоацилга цар кхетадеш хилара. Цу цхьан ханна цар тIа дувц, законодательни акташца чIоагIъяьча, Iилман ларда тIа оттаяьча бIарччача программа хьисапе а йоацаш, кIезиг-дукха компенсаци ергйолаш беррригача мехка розничнии маьхаш лакхде лаьрхIача нийсъеш йолча рыночни экономикага довлара Союзни правительства оттаяьча концепцена шоаш саготдеши раьза боацаши хиларах. Концепце тIа, мадарра аьлча, теркалъяьяц унахцIено лорaяр, образовани, культура санна йола вахаре хилaнза яргйоаца сфераш теркал ца еш йинтай концепце тIа, кхетаеш яц рынка хьалашка уж кхоачашъяра механизм. Правительственни документ халкъага дIахьер бахьан долаш общество мегаргдоаца хIамаш теттара чIоагIа даьржад, кхачан продукташтеи саготагIа эшаш долча товараштеи чIоагIагIа барцагIдаьннад адам. Тикашкара дIайидаь кхоачадаьд вешта а кIеззига мара цига доацаш хинна товараш.

Кхоана доагIача денах тIехь-тIехьа кIезигагIа теша баьннаб нах. Дукхача хоамашка цар увттаду правительства хьакхайкадаьча гIулакхех шоаш ца тешарах, экономически реформа чакхйоаннхача хана нийслургдолча вIаштIехьдоацача хIамашта, хьалхарча бехктокхама, товараштен ахчаннеи юкъе беннача кегара шоаш юстара хургхиларах дола дош.

ФНПР Совета Президиум раьза хила йиш йолаш яц, регионийн дуккхача доакъойн къахьегама коллективаша центрагара тIа-тIа дукхагIа дIадехараш бокъо йоацаш лаьрхIача Союзни правительства позицена. ХIаьта уж саготагIа дола дeррига дешаш мича а мишта а къестадергда, нагахьа санна центро долла хIама хьалхагIа а санна, шиймукъагIа дахийта хилча?

Россе дуккхача регионий профсоюзни организацей лоIами дагарлари дIа а хьокхаш, ФНПР Совета Президиумо дIакхайкаду: рыннага довларах йола СССР Правительства концепце юххьанцара вариант Российски Профцентро хьаллацац: ца эшаш лоархI оаха рыночни экономикага довлача хьалашка правительствай профсоюзашен дакъа а лоацаш, экономически механизми социальни Iалашона чакхдоаха гIулакхаши дувцар духьа лаим хургдола герга истол вIаштIехьдоаккхилга.

Российски профцентро ший догдоахийла РСФСР суверенитетаца, дизза доал кара а долащ йолча российски республикански органий полномочещца ювз, шоай со- гражданий хьаштий цар йоакхо ергхиларга, рыночни маьхаш лакхдарах дола дош къоастадаь даьннарг ца лархIара цар тешам лургхиларха довдоах. Республика регионий башхалонаш теркал а еш, рынкага довлара йола российски концепци кийчъе а дерригача халкъо ювца а еза. Цун керттера раздел я, тхона хетачох, вIашагIйоахка проблемаш законаца вIашагIъювзар: маьхаш, вахара бола кхоачам, потребительски корзинка, алапе, доходий индексаци.

Кепатеха араяха йоагIа маьхий реформацен компенсацешцен ювзаенна йола массе оагIув теркалъеш, доходаш бе-бе йолаш болча, вай мехка бе-беча регионашка бахача наьха группашкеи моттигашкеи хьежжа оттаяь рочеташ. ТIаккха мара таргургдац наьха деррига а мадарра бIарггo а шоай хоржам бе а. РСФСР халкъа депутатий съездага кхайк тхо, укх тайпара предложени а луш: из дош, экономически реформах лаьца яьча дискуссей хьагулбаь чулоацам а санна, РСФСР халкъа депутатий шоллагIча съезде дувца оттаде а, референдумах долча закона проект кийчъелга республика Лакхехьарча Советан правительстванен тIадилла.

Тхо тIехьа да профсоюзий правительстван цхьана цхьатаррарча бокъонегIа, корта а болаш диалог хилара, кризиса юкъера хьадовлара наькъаш цхьана лахара.

ФНПР СОВЕТА ПРЕЗИДИУМ, 1990 ШЕРА, 30 МАЙ.

РЕДАКЦЕГАРА: Тха деза новкъостий, газет дешараш! Вай беррригача мехка, ерригача обществана дагайоахкача проблемашта шо юстара даьнна Iергдац мотт тхона. Российски Федераце шоай мукъагIара Профсоюзаш хоадамболлаш духьала яьннай керттерча даькъе продукташ, промышленни товараш, бытовой гIулакхаш дез а деш, рыночни маьхашка довлара йолча Союзни правительства концепцена. Нагахьа санна официальни статистико яхачох, Советски Союзе бахача нахах кхоалагIа дакъа къе дахе, тIаккха, маьхаш лакхдаьчул тIехьагIа фу хургда?

Лоацца аьлча, деза новкъостий газет дешараш, тха дехар да шуга ФНПР Совета Президиумо яь заявлени ювцача юкъе хьинаре дакъа лацар. Шоашта хетар тIадолаш яздаь письмош «Сердало» газета редакце цIерагIа дахкийта.

ХАНО ДIАДЕХ

Тахан ший болх дIаболабу Российски партийни конференце. Цига дувцаргда Российски коммунистически парти вIашагIйоллара дош. Хьинар долаш хургйий-хьогI из, унахцIена низаш шийна чуоза могаргдий - теш цуна? КПСС-е перестройка еча хьинаре дакъа лоацаргдий-хьогI цо? Цу хаттарашта жоп далар дийхар тха корреспондента КПСС Назрановски райкома секретарагара Тумгоев Мухьмадагара.

— Дукха ха йоацаш ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» заводе волаш цхьан болхлочо хьаттар сога: «КПСС хIанз массехк партена екъалургья е яц? ХIенз новкъостах «новкъост» аргда аз е гражданин аргда, со-м кхетац укх гIулакхах?»

Бегаш барий цо баьраш? Хила а мег. Цхьабакъда, шийна чухь цхьа хIама къувлилга хьагойташ дар цо дийцар. ХIаьта сога хьаттача Российски коммунистически парти хила йоагIаш а я, боккъалдар аьлча, хьахинна яьннар морг а я. Парти-м общественно -политически организаци мара яцар яхаш цхьаболчар дувце а, вай дика кхетаду, хIанз партена чухь этта хьал ерригача обществана Iаткъаш долга.

Цудухьа дий а хац, кIеззига шек воаккха уйлаш кхест керта чу: хIанз, тахан-кхоана КПСС XXVIII съезд хул яхача хана е эшарийтеш Российски партконференци? ХIана аьлча, КПСС ЦК Платформан КПСС Уставеи проектий керттера документаш дийца а тIайица а далалехьа, аьнна, хеташ да аз яхар.

КПСС мугIарашка латта берригa нах хьанийцача, Россега кхоача дакъа ахaнел доккхагIа да. Хала хеташ хIама да (сона цхьаннена хийтта а Iац) дуккхача рузкъах хьалйиза йола Росси тахан цунна дизза доал де йиш йоацаш йолга. Цу хьакъехьа къьыгта масал да вай республика. ХIана аьлча, хьа мел доаккхача мехкдаьттах бIарччa хьанийцача хайра хIама хьахецац республика хьашташ кхоачаш дара. Цхьаькха цхьан хIамах а аргдар аз: дуккхача хана денз хьадоагIаш да Iалаьмате дукха вайнах республикал арахьа балхаш де дIаухилга. Царех ца оалаш хIама дисадар, «шабашникаш», «бицаш», «дIаьхача сомашта» тIехьабаьннараш. ХIаьта гаьнара болх дукхагIа безаш ахац нах кхычахьа, шоай дезал а буташ ахча даккха. Уж цига ух вайцига хьаде хIама доацандаь. ХIаьта хьадечох а, дезал кхаббал хIама хьа ца теландаь. Цудухьа вайна эш дукха балха моттигаш. Хьаде хIама шортта ма дий лерттIа уйла а яь гIулакх вIаштIехьдаьккхача.

ХIаьта дукха партеш хила тарлуш дола хьал эттад вайна хIанз. Нагахьа санна из ишта хуле, таханара вай балха система миштай? Тарлургйий-хьогI из цу хьалаца? Из бакъдар аьлча, чIоагIа уйла е езаш хIама да. ЦаI-м хов сона, тахан, тхо райкома болхлой, юххьанцарча парторганизацена хетачун дукхагIа терко е езаш долга. Из хано ше дIадехаш хIама да. Массане а кхетаде дезаш да, лакхе латтача партийни аппарато сиха, уйла ца еш решенеш тIайняь ханаш дIаьннилга.

ХьалхагIа вIалла шеко йоацаш хийттача гIулакхашта тахан сел чIоагIа терко е езача хIана кхьчад вай? Цу хьакъехьа масал доаладе хьожаргва со, айса сай хаттара жоп а луш. Хьаэцаргьяь вай, ГI. Ахриева цIерагIара «Электроинструмент» яхача завода партийни организаци. Массехк шу хьалхагIа дикка чIоагIа, моллагIа хIама карагIдоала партийни организаци яр из. ХIаьта тахан? Тахан духхьал цIи хилар мара хIама диссадац цох. Цул совгIа, дукха коммунисташ парте мугIарашкара дIабувл. Застойни оалача шерашка цох йоккха «ЧП» ергьяр. ТIаккха хIанз? ХIанз, оаха кхетадечох, нах ца тешача баьннаб партех. Цар юхьдуххьал хьайоах; оаша лерттIа, нийса никъ хьалаха, тIаккха тхо шоана тIехьа доврргда. Со цецвоаккхаш дар КПСС ЦК Платформа проект аз ешача хана «коммунистически» яха дош цу тIара цхьаннахьара кора ца дар. Из мишта кхетаде деза? Общество дегIаяра дерригa истори нравственни оагIонга диллача саг цIенагIа хила гIертарца, социальни нийсхо бахьан къовсам лоаттабарца, саг массе оагIорахьа дегIавара тIаккхувш хиларца белггала да. ТIаккха сенах эхь хеташ да вай тахан? Дукха ха йоацаш аз юха а бийшар «Государство и революция» яха Ленина болх. Бокъонца кхийтар со тIаккха социализм вай харцахьа хьалъеш хинналгах. Во формаши методаши хиннай вай херижараш. Уж дIаяха езалгах вай дика кхет. Бакъда, дIаяха сих-м лац.

Хьаэцаргда вай цхьаькха масал. ТIеххьарча хана партийни болхлошта алапеш дикка лакхдаьд. Цу гIулакха нах раьза боацаш моттигаш а хиннай. Сога хьаттача, из ишта хургдацар КПСС ЦК-с цу хьакъехьа решени ше тIаэцалехьа юххьанцарча партийни организацешка из дош дувца дIаденнадаларе. Царна дикагIа ховргдар, аьнна, хет шоай партийни кулгалхошта мел алапи тIатоха мегаргда, моттигерча аппаратий структураш мишта хила еза. ХIаьта хIанз халкъа хьалхашка бехказа дувла дезача эттад гIулакх.

Ишттa хьал да вай гласностага диллача а. Ший вахар гласность йоацаш тардеш яц общество тахан. ХIаьта мехка перестройка йолаеннача пхе шера «Правда» газета тIа кепатехача КПСС ЦК февральски мартовски шин Пленума материалаш мара йовза таро хилaнзар коммунистий. Из мишта кхетаде деза?

Цхьан дешаца аьлча, халкъа хьалхашка парте лоархIам лакхбе безилга цхьаккха шеко йолаш дац. Из декхар да тахан вайна хьалхашка латтар.

ДIаяздаьр
А.-Г. УГУРЧИЕВ.

ЦОХ ТИЙША Я МЕХКА КХЕЛ

Вахаре цхьацца хувцамаш хулача хана сихагIа дIайолаш санна хет ха. Иштта я таханарча ден оамал. БIаргаша зувш дукха эргалонаш хул перестройко набарах баьккхача вай мехка. Ала йиш яц массайола реформаш хеттача тайпара сиха чакхйоал, аьнна, кIезига яц общества болар юхакъувла новкъарленаш, кхоачамбоацараш, гIалаташ. Дале а, хьалхашкара никъ гуш хиларо айду наьха хьинар. Тахан халонаш ла кийча ба нах кхоанара ди гIозагIа хургда, аьнна, тешаш хилча.

Къаьстта хала да хIанзарча хьалашка партена. Перестройка дIайолаяьр, цун эггара дезагIдола дукъ шийна тIайийцар из я. Цудухьа, цхьа кIеззига а бахьан иккхача цунна етталу хIамаш, бехкаш цох доах. Аз яхац из футтаройна деш да, хIаьта а кий а яьккха чугIерталга а нийса хетац сона. Цудухьа лех коммунисташа шоай сий айдергдола наькъаш. Царех цаI — Российски коммунистически парти хьаяр.

Юххьанца, из дош дувца мара ца доладаьча хана, кхы Iаяха теркам тIабахийтабацар цунна аз а Малгобекски бурув деттара балхий управлене коллективе болх беча са новкъосташа а. Оалаш да-кх, доккхачун маIан тIехьагIа мара бокъонца гучадалац, аьнна. Цу хана дукхагIа сона даганха уйлаш ишта яр. Цкъа-дале, парте аппарат шерлургья, шозлагI-дале алсамдаргда из лелаяра дIахецаш дола рузкъа, кхозлагI - дале, бюрократи кхы а чIоагIагIа михьаръяргья. Цу бахьанаша юхатеттар со РКП эшаш я яхаш дувцача къамаьлех.

Дале а, Россена суверенитет эшаш хиларах дог тийша вар со. Хьажал, мел йIаьхий я вай лаьттан ченаш, мел беркате да вай кхаши хьунаши, мел низ болаш да хиш, мел сийлахь-йоккха я культура! Цхьабакъда, цу ганзех бизза пайда эцац Россе сигален кIал вIашагIкхийттача дуккхача къамаша, йоассалуш йоагIа юрташ, ирлу экологически хьал, талмастта къестаду наьха унахцIено лораяра дешаш. Дега бохам беш дола айпаш да уж. Республикай Союза букътIехк йола Росси тIехьашка яьннай социальни а экономически а даькъе. Из-м дика гуш да вай республикага хьежача а.

Малав нийсдалийтача кхоачамбоацарашта бехке? Нагахьа санна парти вай общества кулгалду, лостам тела низ бале — из я-кх... Иштта аргда дош кIоарга ца довзачо. Россе ший коммунистически парти а ЦК а хиннаяц. ХIаьта правительствана мегадац шийна хьалхашка латта декхараш, ше хIара дийнахьа хIана дац, аьнна, тIанйю керда программаш кхоачашъе. Долче, РСФСР социальни а экономически а даькъе дегIаяра гIулакх сеца лаьттад. Нагахьа санна букътIехк човхаьяле, дерригa дегI айпе хул. Цигара хьадоагIа ерригача Союза лазараш. Кхычарна масал а хинна дIаотта декхарийла йола Российски Федераци, тIехьаюсаш я.

Цу дерригне тешаваьв со РКП эшаш хиларах. Аз яхац цун аппарат йоккха хила еза е деррига доал цунга дIадала деза. Бакъда, тахан эттача хьалашка Росси ший Компарти йоацаш дIахо никъ бе йиш йолаш яц.

Массехк шу хьалха тхоай управлене партийни организаце мугIарашка оаха хьаийцавар къона специалист Р. Дукха ха йоацаш ший лоIамагIа партера дIаваьннав из. Р. дика, инициативни, гьннача дош долаш зIамсагга. ТIаккха мишта кхетабе беза цо баьккха гIа? Сона хетачох, тхона, цун новкъосташта, мегадац парти перестройка ергйола низ хиларах из тешаве. Цу тайпара масалаш дукхагIа хулаш доагIа.

РКП хургья е хургьяц яха дош къоастадергда Российски партконференци йолча хана.

М. ГАНДАЛОЕВ,
буровой начальник.

Сенга хьеж?

Урус-Мартановски районе сухалбац ялат чуэца техника кийчъяра

Укх шера 8416 гектара тIара кIа, мукх чуэца безаш ба Урус-Мартановски района къахьегамхой. Цу гIулакха мишта кийчо ю хьежар тхо укх деношка.

56 комбайн я района боахамашка. Царех хIаране чуэца дезаргда 160 гектар гурахьа дIадийна ялат, нагахьа санна цхьанне дийнахьа 12 гектар хьоккхаш хуле, деррига ялат 13 дийнахьа чуда йиш хургья.

Масала, «Гехинский» совхозе 13 комбайн я. Кийча хилийтара царна дIатIаоттае эш 14 аккумуляторни батарея, бархI генератор, жаткаш тIа пхиъ шнек. Цул совгIа шин комбайн да воацаш я хIанз а.

Шийттанех ши комбайн болх бе механизатораш боацаш латт «Солнечный» совхозе а. Цул совгIа, капитальни ремонт е езаш хинна царех цхьа агрегат кулг ца тохаш латт хIанз а. Тоаяь яле а, итт аккумулятор, ши генератор, йиъ аккумуляторни батарея, жатка цхьа шнек дIатIа ца оттайнча кийча яц кхыйола комбайнаш.

«Урус - Мартановский» совхозе кхо комбайн я. Царех цаI тоаянза я. Капитальни ремонт е езаш я цун двигатель. Боахама кулгалхошта йицъелча санна латт из. Цу тIа болх бергбар малав ховш вац. Вокх шин комбайна эш тIехкарий кхо комплект, ча ловсаш йолча агрегатий подшипникаш, йиъ аккумулятор.

Кхы а вогIа да гIулакхаш «Труд» яхача совхозе. Укхазарча кхаь комбайна кулг техадац.

КIи-марса балхаш дIададара дикагIа кийчо яьй Мичурина цIерагIча совхозе. Аккумуляторни ши батарея дIатIаоттайнча укхазара йиъ комбайн кхай тIа аряла кийча я. Царех хIара агрегата доал деш шишша механизатор ва.

«Горец» яхача совхозе тоаянза ши комбайн я. Царех цхьанне тIа двигатель бац. Тоаяь яле а, вокх агрегаташта эш укх тайпара оатхалаш: аккумуляторни бархI батарея, ши генератор кхыдараш.

«Красноармейский» совхозе ворхI аккумуляторни батарея дIатIаоттайнча кIи-марса балхаш дIадоладе кийча я ерригa комбайнаш. Царна доал деш Такиев ИбрахIимен Гебаев Iарбен кулгалду арендни бригадаш я.

— Аккумулятораш ма эшша йолаш я тхога. Июнь беттa тIеххьарча деношка мара дIадоладац тха районе кIи-марса балхаш. Из ха хьатIакхачалехьа аккумулятораш комбайнаш тIа дIатIаувттайнча, лочкъае мег. ХIана аьлча, «Жигули», кхыча маркех йолча легковой автомобилашта мегаш я уж. ХIаьта автомагазинашка эца наггахьа мара нийслуш а яц. Цудухьа лораю оаха уж иштта, — яхаш дувц Гебаева.

Цу тайпара сурт да «Солнечный» совхозе а.

Цхьабакъда, бIарчча хьанийцача, ялат чуэцара лерттIа кийчо яьяц. Урус-Мартановски районе, хIама даьдац наьха балхацара моральни а материальни а безам совбаккхара. Царна соцкультбыта хьалаш вIаштIехьдахара, чуийцар ца талхийташ хьатташка дIаоттадара, лорадара. Совхозе ялат хьатIаэцара кийчъяьяц хьатташ. Регулировка янза да цхьадола таразаш, и. кх. дIа. Ялат чуэца кийчо яра де дезаш кхы а дукха хIамаш да районе.

М. ХАМАТХАНОВ.

16 июне парте обкоме вIашагIкхетар хилар Нохч-ГIалгIай областной партийни организацегара Российски партийни конференце болхача делегаташца. Цига дакъа лаьцар партконференце а

Делегаташ дIабахар

КПСС XXVIII съезде а хьийхача «Октябрьнефть» НГДУ оператора А. С. Колпиковас, Наурски района Ленина цIерагIча колхоза вокхагIволча жа Iуно А. А. Хадумова.

КПСС Нохч - ГIалгIай обкома шоллагIча секретара П. Н. Громова чакхдаьккхача цу вIашагIкхетаре гулбенначар дийцар общество эргайоаккхача процессе деррига унахцIена низаш кхотаде дезаш хиларах, Россе а мехка а коммунистий барт-цхьоагIо лорае езаш хиларах.

Москве болхачар балха тIехь аьттув балар ловш ловца баьккхар П. Н. Громова.

Цу дийннахье парте XXVIII съезда делегаташ а партконференце хьийхараш а самолетаца Москве дIабахар.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТАШ ХАРЖАРА ЙОЛЧА ОКРУЖНОЙ ХОРЖАМИЙ КОМИССЕШКА

НГIАССР халкъа депуташ харжара цхьаццайолча хоржамий округашка гIолла 1990 шера 10 июне цIаьхха даьча хоржамех хьахиннарий хьакъехьа участкови хоржамий комиссеша оттадаьча протоколашка а хьежа, окружной хоржамий комиссеша хоам бу:

№ 38 йолча Войковски хоржамий округе гIолла депутаталла хоржача кандидата А. А. Афонина тIехьа кхаж тессаб 64 саго (3 проц.), духьала — 1776 саго (84 проц.); депутаталла хоржача кандидата К. Ш. Арсемиковна тIехьа кхаж тессаб 726 саго (34,4 проц.), духьала — 1114 саго (52,6 проц.); депутаталла хоржача кандидата Л. С. Борисенкона тIехьа кхаж тессаб 12 саго (0,6 проц.), духьала — 1828 саго (86,4 проц.); депутаталла хоржача кандидата Х.-М.Х. Дениевна тIехьа кхаж тессаб 13 саго (0,6 проц.), духьала — 1827 саго (86,4 проц.); депутаталла харжа оттаваьча кандидата И. А. Кузнецовна тIехьа кхаж тессаб 227 саго (10,7 проц.), духьала — 1613 саго (76,3 проц.); депутаталла хоржача кандидата К. С. Солтахановна тIехьа кхаж тессаб 169 саго (7,9 проц.), духьала — 1671 саго (79,1 проц.); депутаталла харжа оттаваьча кандидата Б. Б. Хациевна тIехьа кхаж тессаб 487 саго (23 проц.), духьала — 1353 саго (64 проц.); депутаталла харжа оттаваьча кандидата М. Н. Эдиговна тIехьа кхаж тессаб 130 саго (6,2 проц.), духьала — 1710 саго (80,8 проц.). Харцахьа лаьрхIад 273 бюллетень. Нах дукхагIа тIехьа хиннача шин кандидатурана — К. Ш. Арсемиковнеи, Б. Б. Хациевнеи — цIаьхха хоржамаш дергда округе гIолла.

№ 48 йолча Катаямовски хоржамий округе гIолла депутаталла хоржача кандидата М. А. Ацаевна тIехьа кхаж тессаб 54 саго (2 проц.) духьала — 2132 саго (81,5 проц.); депутаталла хоржача кандидата Р. У. Гойтемировна тIехьа кхаж тессаб 19 саго (0,7 проц.), духьала — 2167 саго (82,8 проц.); депутаталла хоржача кандидата С. Ш. Генердукаевна тIехьа кхаж тессаб 9 саго (0,3 проц.), духьала — 2177 саго (83,2 проц.); депутаталла хоржача кандидата А. Ф. Идиговна тIехьа кхаж тессаб 226 саго (8,6 проц.), духьала — 1960 саго (74,9 проц.); депутаталла хоржача кандидата М. Д. Магомадовна тIехьа кхаж тессаб 685 саго (26 проц.), духьала — 1501 саго (57,5 проц.); депутаталла хоржача кандидата М. Г. Садулаевна тIехьа кхаж тессаб 437 саго (16,7 проц.), духьала — 1769 саго (66,8 проц.); депутаталла хоржача кандидата Н. У. Энгиноевна тIехьа кхаж тессаб 748 саго (28,6 проц.), духьала — 1438 саго (54,9 проц.). Харцахьа лаьрхIад 432 бюллетень. Нах дукхагIа тIехьа хиннача шин кандидатурана — М. Д. Магомадовнеи, Н. И. Энгиноевнеи цIаьхха хоржамаш дергда округе гIолла.

№ 53 йолча Горьковски хоржамий округе гIолла списокашта юкъебихьа хиннача харжархоех кхаж тоссача дакъа лаьцараш ахaнел кIезигагIа хинна хиларца дувзаденна хоржамаш ца хиннарган лаьрхIад. Хоржамаш цIаьхха дергда округе гIолла.

№ 132 йолча Карабулакски хоржамий округе гIолла депутаталла хоржача кандидата Б. М. Ведзижевна тIехьа кхаж тессаб 2049 саго (53,1 проц.), духьала 1448 саго (37,5 проц.); депутаталла хоржача кандидата Н. А. Дьяковна тIехьа кхаж тессаб 34 саго (0,9 проц.), духьала — 3463 саго (89,7 проц.); депутаталла хоржача кандидата А. И. Подколзина тIехьа кхаж тессаб 1404 саго (36,4 проц.), духьала — 2093 саго (54,2 проц.). Харцахьа лаьрхIад 360 бюллетень. Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаталла хержав Ведзижев Макшарипа Батыр, 1946 шера ваьв, КПСС член, Кирова цIерагIча колхоза председатель, пос. Карабулаке вахаш ва.

№ 146 йолча Зареченски хоржамий округе гIолла кхы тIа а проверка ергйолаш я хоржамий итогашта. Проверка яь яьнначул тIехьагIа цу округе гIолла даьча хоржамий итогаш кепатехай 2-ча оагIо тIа.

КИЙЧЛУШ БА

Хьалха дIадахача шерашца нийсдича 1989 шера къаьстта дика къахьийгар Ассиновски консервни завода коллективо. ТIеххоачашъйир цу шера продукци арахецара а из маьхалъяккхара а лаьрхIа йола план. Заданел совгIа арахийцар консервай 436 эзар условни банка, ахчанца нийсдича планал совгIа 365 сома мах бола продукци кийчйир.

Къахьегама овсарле лакхъярца завода болхлоша продукташ арахецара гIулакх 12,5 процент айдаьд. Дега тоам беш да консервщикаша доаха толамаш. Соахка цар баьча балха итогаш йича, ши миллион совгIа сома пайда кхаьчар заводага. Из лаьрхIачул 165 эзар сом дукхагIа дар. Йиззача хозрасчетеи самофинансированеи хьалэ къахьегаш йолча завода кулгалхоша шоай керттера декхар лерхI, продукци потребителашта дIакхачьийтара лаьрхIа дола декхараш дизза кхоачашдар.

Эшшача боараме бийдал лоаттаеш хилча, завода геттара боккха пайда бергбар паччахьалкхенна. Соахка Сунженски районерча боахамий бехкагIа консервни заводе дIа ца луш йисар 90 процент нарсаш, 28 процент баьццара горошек, ниисса ахаш помидораш, гIамгIаш, боалаш.

Бийдал ца таьар бахьан долаш, дIадахача аьхки тхоай снабженцаш республикал арахьа командировкагIа ахийта бийзар тха, эшаш бола сом а баьцадаараш а лохаш, — дувц завода кулгалхоша. Дика гIо дир царна вай республикерча комсаш лелаеча боахамаша а.

— Ший тайпарча, кислотни оалаш долча догIаша йокъаяь дIаьхар дика дегIайоагIаш лаьтта нарсаш, помидораш, из бахьан долаш «Ассинский» совхоза кхоачащдансар шоаш тхона денна дош, — аьлар дIахо директора заместителa Хашагульгов Мувсас. — Плана тIехьа ца дисар духьа, арахеца езача продукце ассортимент хувца йийзар тха.

Карарча, шийтталагIча пятилетка тIеххьарча шера шоай декхарех лоархIабергхиларах дог тийша ба заводa болхлой. Цун тешал да, завода кулгалхоша шоай ханнахьа бийдал лоаттаяра Ставропольски краерча а Къулбаседа - ХIирий республикерча а боахамашца чIоагIIдаь договораш хилар.

— Укх деношка дIайолаеннай завода къахьегамхошта эггара бехктохамегIа йола ха. Шин бетта ремонт еш лаьттай тха завод, — аьлар тха хаттара жоп луш, завода директора Бакашев Шахида. — Керда йилла гIишлонхой кооператив я тха заводе. Цунна итт гIишлонхо чувоагIа, председатель а волаш. Лоацача хана дика къахьегарца белгалбаьннаб гIишлонхой. ДIадахача шерашка кхычахьара хьакхувла безаш хулар тха ремонтни балхаш ду гIишлонхой, болх эсала барал совгIа, тхоай кооператорашта телачул шозза дукхагIа мах тела безаш а хулар.

Сезон, вай хьалха ма аллара, 29 мае дIайолаеннай. Кхаь сменах болх беш хургва цхьа эзар ах эзар саг. Тахан сиха болх дIахьош я завода ши цех. Сомий цехе къахьегаш везткъеи итт болх лэ ва. Цига хьандаргий сок кийчъеш ба укх деношка. Цеха начальника Маашев Мовлахде а сменни мастераша Гишкаевеи Сайдулаевеи дика тешал деш бийцар, шоай хьинар ца кходеш къахьегаш бола цехера болхлой Тушаева Тамара, Ахмадова Зара, Дересова Сайра, иштта кхыбараш.

ХIаьта консервни цехе чакхйоаккхаш я баьццара горох. Из заводана цахаддаш лоаттае декхар дIатIанийцад Ачхой-Мартановски районерча «Овощевод», «Урожайный», «Новосельский», «Бамутский» яхача совхозаша. Планага диллача кхо миллион кховзткъеи итт эзар условни банка горошек арахеца еза сезонах. Цеха начальника Байдуевс укхаза болх бу дилагIа шу да, дика дIаIемав из цу лакха говзал езача, атта боацача балхага. Массанахьа бIарг локхаш, фийла хила веза укх балха тIа — дувц цо. Веррига болх механизированни ба заводе. Горох еша елла чакхъяьлча, нарсаш, помидораш, кабуц ешайолла еза цехерча болхлой, укхаза тIехдика къахьегаш хьайоагIа банкаш юлача машина оператор Магова Роза. Къоначарна шийгара хьоахам гойташ, эшачунна гIо деш хьинаре къахьегарца, лакха толамаш дахарца белгалъяьнна я Джамулаева Iайна а. Цо заводе болх бу ткъаь шоллагIа шу да.

Л. БЕКОВА.

Мерза продукци

Бахача наха къаьстта чIоагIа хоатташ я укх тIеххьарча шерашка Грозненски кондитерски фабрика болхлоша арахепа тайп-тайпара продукци. Из вай республике меттел мехкарча дукхача регионашка дIанхоачашн ийдархоша дика дIаэцаш я. Шоай потребителий хьашташ дизза кхоачашдара шоай еронга таронаш оарпагIяьхай цар. Цунга хьежна да цар производственни хьокхамаш а. ДIабахача пхе бетта паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа фабрика коллективо арахийцай 232 эзар сома маьха товарни продукци, цу даькъе заданел тIех хьаяьй 22 тонн кондитерски изделеш. Паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул тIех арахийцад 253 эзар сом мах бола халкъа эша товараш. Ший потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цар.

Ше-шегIа хьахинадац уж производственни хьокхамаш. Цун кепттердар да кондитераша шоай хьинар кхо ца деш болх бар, царна юкъера яхьи цар къахьегами предприяте кулгалхоша кхетамца вIаштIехьбаккхар. Долче, цар бизза пайда ийбу балха ханахи производственни мошностеи денгара денга дикагIа хулийт шоай къахьегама толамаш. Цудухьа цхьаккха бутт дIабахийтац цар заданел дикка тIех шербет, арахис, дрожжаш, ирис, тайп-тайпара конфеташ ара ца хецаш.

Из дерригa беркат хьакхоллараш нах ба. Царех ба дрожировшикаш Дубаева Халимат, Табаева Сацита. Овсаре къахьегарал совгIа шоаш хьаеш йола продукци цхьаккха тайпа лакхха гIалат доацаш дикеи тIехликеи мара хилийтац цар. Иштта къахьега Iомабу цаь шоашта улйув болх беш бола кондитераш а. Цхьаккха смена дIаяхийтац цар шоай норма 110 процентал чухьнахва кхоачашъяь.

Ше каралаьца болх чIоагIа безачарех я ирис тедаш йола (резчица) Тавбулатова Фатима. Продукци кийчъяра технологи даим нийса лелаю цо. Цудухьа брак йолаш цо продукци чакхъялийта цхьа моттиг нийсъеннаяц. Резчица йолаш къахьегаш йоллашехьа массехк смежни говзал караерзаяьй цо.

Цхьа шу дIадолац кондитерски фабрике итташ къона болхлой ца кийчбеш. ХIанз цига производственни практика чакхйоаккхаш ба Грозненча № 3 йолча школа дешархой Асхабалиев Анвари Бекаев Хаджимурати. Безабеннаб царна шоаш беш бола болх. Кондитераш хила безам болаш ба уж.

СУРТАШ ТIА: 1. дрожировщикаш Х. Дубаеван С. Габаеван; 2. резчица Ф. Тавбулатова.

И. ПЛИЕВА суртaш.

ХЬЕХАРХО

Хиннар

— ЦIаккха деша а ма дешалаш, нийсача новкъа а ма довлалаш, нах-м хург даьра дацар шох, — аьле, ле волалора тхога тха хьехархо Къарше.

Къарше тха школе эггара къаьнагIа вола хьехархо вар, (кховзткъанел тIеххьаьннавар из цу хана) ший урок ца Iомаеш тхоах саг школе веча чIоагIгIа Iоткъам хулар цунна. Классе хьачувоаллаше, журнал хьа а ийце, хетта волалора:—хIа-хIа, тахан вайна фунаьхк даь дида, хIаьта таханарча денна вай дуаца дезар да «Мишта хила веза лерттIа саг» яхар, цул совгIа, вайна боаза беза хьанаьхк даьри манаьхк даьри.

ЦIаккха а хьехархочун дог раьза а долаш урок дIайодацар тха. ГIоргийй, нагахьа санна классе дукхагIбараш деша безам болаш ца хилча, цул совгIа, Къаршечун урок хоаш а езаш а кхоаьнь саг мара ерригача классе а ца хилча.

Цкъа цхьа пьеса яр оаха Iомаеш. Массанена а цхьацца дакъа делар Iомаде, хIаранена фу де деза а мишта ловзае еза а хьахьийхар. ХIаьта из урок хила езача дийнахьа дукхагIбараш школе хьа ца боагIаш бисар. Из бахьан долаш доккха туржаI оттадир Къаршечо школе хьабаьхкача дешархошта, бакъда, ше а дог даьттIа вала минот яханзар. Классе хьачуваьлча аханел совгIа бараш боацилга хайча, Къаршечун бос дIабахар, кхы из а е вож е доацаш цIогIа хьекха волавелар:

— Айя! Шох маца хургдар нах, деша-м саг ма везий, цу тайпара вар шоена юкъе ва а вац е хург а вац! Оашоша ер дешар сона дешаш дале, пурам дац шоана школе хьаеха! Аьъ! Даьра хац сона-м, цкъа-м эхь хета а мегаргдаI...

Къаршечо цIогIа детташе, дIаяхар цу дийнахьа ерригa урок. Цхьабакъда, цIагIа а Iийна школе даьхкача берашта тIаэттар кхы а доккхагIа туржаI дар. Бахача а баьлча а ца буташ, сийна цIи хьалъяьккхар Къаршечо царех.

Шоана ма моттaлда тха класс массехана иштта во яр, аьнна. Яцар. Цул тIехьагIа доладелар тхо кIезигдукха деша. КIезига дикагIа деша тхо даьлча, Къарше а чIоагIа дика вар тхоца, бакъда, тхона бIаргхилар кхераш цхьаннега а тхо тоалуш доагIа ала вахьацар. Бакъда, урок яла ше воагIача хана безамегIа хулар из тхоца. ДIаьха хилaнзар тха цу тайпара дега тоам беш дола мраз. ХIане аьлча, ший ха дIаяхарга хьежжа, пенсе ваха вийзар тха хьамсарча хьехархочунна. ХIаьта, тхога хIама хьа ца хойте а, дика могаш вацар из. Дале а школера болх битацар Къаршечо.

Цхьан дийнахьа дика кийч а венна, хьачуваьлар Къарше. Тхо хьалгIайттар. Тхога «Iоховаша» а аьнна, шорттига ший гIанда тIа Iохайр Къарше, корта чу а белла. Иштта ваIаш дикка ха а яьккха, юххера а корта хьалъайбир, тIаккха шорттига, тхона хьахазар кхераш санна, хаьттар — «Тахан хьана Iомальй урок?». ВIалла дага а доацаш, классе мел ваIачо кулгаш урагIа дахийтар.

Шийна гур гIа де мотташ цIаьхка а аьлар Къаршечо: — «Урок Iомаьчо хьалъайдела». Юха а ерригача классо кулгаш урагIа дахийтар.

Ший бIаргех даьнна хий тхона ца гойта дагахьа сихха корта чубеллар Къаршечо. Цхьа ха яьннача гIолла, корта хьал а айбаь, аьлар: — ХIа-хIа, са хьамсара бийргаш, тахан цхьаннега а хоаттаргдац аз, хIана аьлча, ер урок тIеххьара хьех аз шоана, цудухьа са безам ба шоана вахарах-леларах дуца.

Оахоше фу аргда ца ховш дагIар тхо, бакъдар аьлча, Къаршечоа раьза а дацар. ЛаьрххIа тхоайла вIаши дага е даьнна, цунна тоам бе дагахьа, кхыйола урокаш Iома а ца еш, духхьал цун урок Iомаяь даьхкадар тхо, хIаьта хIанз цо дувцар.

— Бераш, — аьлар Къаршечо, — тахан цхьаннега а урок хоаттаргъяц аз шуга. Шо дукха дахарга, чIоагIа хала да сона шуцара къаста, дале а къаста дезаш да вай. Цудухьа са шуга цхьа дехар да — дешалаш, ца деше — декке доврага шо. ТIехьагIа, ха дIаяхача, дийша далар оаха, яхаргда оаша. Шун ханара со волча хона, тIадувха а доацаш, даа а доацаш, хала ха яр. БIоржамаш тIа а йийхе, укх вай юртара ваьле гIаш БуротIа водар со деша.

ХIанз-м фу хала да, дезза тайпа тIадуха а даа а да, хIаьта школа а юххе я. Сона чIоагIа хозахет тахан шо массавар а урок Iомаяь вена. Шоана ма моттaлда, шо сона гоама а долаш е ца дезаш, аз шоашка барт бийттаб, аьнна. Оаша дийшача сайна дика хетандаь, массехана а лийнаь со шуга, хIаьта шох цхьаккха сай дезалхочул башха хийттавац сона. Тахан, вай къастача дийнахьа, сона ловра, оаша массане а сайна дош далар, хIанзчул тIехьагIа дика дешаргда, аьнна. Оаша ца деше — са юхь Iаьржъергъя.

Иштта тхона хьехар а даь дIаваахар тха эггара хьамсарагIа хинна хьехархо — Къарше. Цу хана денз геттара а белгалъяьлар тха класс, цу гIулакхо школе мел вар цец а ваьккхар. ХIаьта Къарше каст-каста воагIар тхо долча, оаха дика деш аьлча, чIоагIа гIад а водар. Цхьайолча хана-м тхоца урокаш а ваIар, хьана мишта деш хьожаш. Цкъе иштта из тхоца урокаш ваIаш районера хьакимаш баьхкар тхо долча, уж классе хьачубаьлча кхераялар тхона хьехаш хинна къона хьехархо. Хьакимаш а цецбаьннача латтар классе ваIа вокха саг бIаргавайча. Царех цхьабараш Къарше хинна дешархой бар, шоашта хьийха хьехархо вайза е вайза, белакъежаш латтар уж. ХIаьта тха хьехархо-м ше фу аргда а ца ховш, цкъа хьакимашкахьа хьожаш, тIаккха Къаршегахьа хьожаш, фу хургда-хьогI, аьлча санна йистхила а ца могаш латтар. Белакъежа хьакимаш ше зийча, кIеззига са меттадера цун.

Къаршега дахар-денар хаьттачул тIехьагIа, хьехархочо луча урокаш хаттараш де болабелар хьакимаш Из хестае волавелар Къарше. Ше воккхача саго хестаеш эхь хеташ цIий а енна латтар Мовлатхан. Кхы ца говш бехказа а баьнна, дIабахар районера баьхкараш.

Урокаш чакхъяьнначул тIехьагIа а дукха ха йоаккхер Къаршечо тхоца ваIаш, цхьацца-шишша дувцаш. Школера дешархой меттел, хьехархой а тIехь чIоагIа хьагар тхоах, Къаршечо тхоца Iммерза а сакъердаме а къамаьл деш.

ХIанз а тхоах саг шийх кхийттача: — ХIа-хIа, са бийрг, фу хьал да, фу деш ва, миштад дешар? — ца хоатташ тIехвалац тха къанa Къарше.

И. УГУРЧИЕВ.

НГIАССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТАШ ХАРЖАРА ЙОЛЧА ОКРУЖНОЙ ХОРЖАМИЙ КОМИССЕШКА

№ 146 йолча Зареченски хоржамий округе гIолла НГIАССР халкъа депутаташ хоржаш 1990 шера 10 июне цIаькха даьча хоржамех хьахиннарий хьакъехьа участкови хоржамий комиссеша оттадаьча протоколашка а хьежа, окружной хоржамий комиссе хоам бу:

депутаталла харжа оттаваьча кандидата С. А. Векмурзаевна тIехьа кхаж тессаб 523 саго (27,9 проц.), духьала — 1299 саго (69,2 проц.); депутаталла хоржача кандидата С.-Э. М. Магомадовна тIехьа кхаж тессаб 290 саго (15,5 проц.), духьала—1532 саго (82,6 проц.); депутаталла хоржача кандидата С.-А. А.-Х. Сангариевна тIехьа кхаж тессаб 436 саго (23,1 проц.), духьала — 1386 саго (75 проц.); депутаталла хоржача кандидата А. Д. Яндаровна тIехьа кхаж тессаб 544 саго (29 проц.), духьала — 1278 саго (69,1 проц.). Нийса доацаш лаьрхIад 55 бюллетень.

ДукхагIболча харжархоша тIехьа кхаж тессача шин кандидатураша — С. К. Бекмурзаевнеи, А. Д. Яндаровнеи — цIаькха хоржамаш дергда округе гIолла.

ХЬИНАРЕГIА КЪАХЬЕГА

1990 Ш. ЯНВАРЕ — МАЕ РЕСПУБЛИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИ ДЕГIАЯР

Промышленность

1990 шера январе — мае халкъа эша товараш хьадаьд 301,0 миллион сома маьха (розниччи маьхех, корта бохо малараш а тIехьа), вешта аьлча соахка цу юкъагIа даьраща нийсдича 32 миллион сома, е 11,7 процент дукхагIа; царех 39 миллион сома маьха дараш рынкаца боацача потребителашта, промышленносте чакхдахийта, кхыча гIулакхашта дахьийтад.

Халкъа эша товараш малагIаш а мел а хьадаьд хьахьонх укх даннеша (розниччи маьхех, млн. сомаш):

	1990 ш. январе—мае: боьъонца хьадаьд	План кхоачашъяра процент	1989 ш. январе—мае даьраща процент, нийсдича
Халкъа эша товараш цу даькъе:	300,0	101,6	111,7
Кхачан продукташ	86,6	102,3	106,7
Корта бохо малараш	85,4	102,8	123,3
Продовольственни доаца товараш	129,0	100,3	108,4
царех яйгача промышленноста товараш	58,6	100,7	100,7

Кхачан промышленноста предприятеша дIабахача пхе бетта 6,7 проц. дукхагIа хьаяьй кхачан продукташ дIадахача шера цу юкъа яьрел. Цхьабакъда, продукце цхьадола тайпаш кIезигагIа хьадаьд.

Кхачан продукце цхьаццадола тайпаш хьадар:

	1990 ш. январе—мае боьъонца хьадаьд	План кхоачашъяра процент	1989 ш. январь—май, 1990 ш. январь—май процентаща нийсбича
Генарий даьтта — эзараш тоннаш	2,8	136,8	136,3
Кондитерски хIамаш — эзараш тоннаш	4,9	110,1	108,0
Макаронни хIамаш — эзараш тоннаш	2,8	102,4	100,1
Маькхи маькха-булочни хIамаши — эзараш тоннаш	46,8	101,6	100,0
Консерваш — млн. условни банкаш	65,0	109,5	99,1
цу даькъе сомех даьха хиш	45,7	101,9	95,5
Корта бохош доаца малараш — эзараш дал	515,0	104,3	90,2
Минеральни хий — млн. ах литраш	8,4	83,8	85,7
Къаракъи ликера-къаракъа хIамаши — эзараш дал	277,0	102,6	153,0
Кӧмсий чхьагIар — эзараш дал	684,0	98,7	89,8

Кхачан доаца товараш (яйга промышленность йоацаш) соахка цу юкъа даьрашца нийсдича 15,8 проц. дукхагIа хиннад. ХIаьта уж хьадаре оттаьь хинна плановй заданеш 99,9 проц. кхоачашъяьй.

Культурно-бытовойи боахамеи гIулакхашта лоархIа товараш арахецара планех лоархIаьяьц заводаш: Грозненски «Нефтехимзапчать», «Пищемаш», цементни, «Стройиндустрия» яха производственни объединени, «Терек» яха ЧИПМДО.

Яйгача промышленностерча предприятеех оттаяьча заданел эггара дукхагIа тIехьайисай ший потребителашта 1,8 млн. сома маьха товараш декхарийла яха Назрановски трикотажни фабрика.

Цхьаццадола кхачан доаца товараш хьадара оттаь хинна заданеш кхоачашъяр укх тайпара да:

	1990 ш. январе—мае боьъонца хьадаьд	План кхоачашъяра процент	1990 ш. январь—май, 1989 ш. январаца—майца проц. нийсбича
Мебель (розниччи маьхех) — млн. сомаш	11,9	91,3	97,4
Каьхата-беловой товараш (розничц маьхех) — эзараш сомаш	362	93,5	5,7-зза
Бытовой химе товараш (розниччи маьхех) — млн. сомаш	4,3	64,7	118,7
Культурно-бытовойи боахамеи гIулакхашта лаьрхIа пластмассах яь хIамаш — млн. сомаш	2,0	67,3	107,0
Чухьнахьа а тIехананхьа а дувхаду пазата барзкъаш — миллионаш	3,5	73,0	70,4
Пазаташ — эзараш параш	180,0	111,1	96,3
Тийга хIамаш НСО — млн. сомаш	3,9	100,3	110,3
Кога гIирс — эзараш параш	982,0	96,9	96,6

ДIадахача шера цу юкъагIа хьаьрашца нийсйича промышленносте хьаяь хIамаш 0,1 процент кIезигъеннай январе — мае.

Продукци дIаялара тIанийца хинна договорни декхараш 98,0 процента кхоачашдаьд, уж кхоачашделга Iалашдаьдац 26,4 процент йолча предприятеша. Цар потребителашка дIакхачийтаяц 15,2 млн. сома маьха продукци (1989 шера январе — мае дIа ца луш йиса продукци 13,1 млн. сома маьха я).

Продукци дIаялара тIанийца хинна договорни декхараш кхоачашдар, продукце объем (балхаш, гIулакхаш) лакхъялара темпаш республика промышленность бIарчча хьайцача укх тайпара я:

	План кхоачашъяра процент	Договорни декхараш кхоачашдар: ДIа ца луш йиса продукци млн. сомаш	Договорни декхараш кхоачаш ца деча предприятешта доагIача даьъа — процентаща	Продукце объем лакхъялара темп — процентаща
Республика бIарчча хьайцача	98,0	15,2	26,4	99,9
Союзни доалера промышленость	98,6	8,3	29,4	99,1
Республика доалера промышленность	96,3	7,0	25,3	102,6
цу даькъе: НГIАССР Министрий Советага доал дола промышленность	98,0	0,6	44,4	108,2

1989 шерарча цу юкъагIа хьаьчунца нийсйича хьаяь промышленни продукци кIезигъеннай Заводской районе — 2,3 процент, Старопромысловски районе — 4,1 процент, МагIалбика районе — 6,0, Сунженски — 0,7, Шелковской — 11, Грозненски — 2,7 процент.

Договорни декхараш кхоачашдара боарам лоха ба Назрановски (96,3 проц.), Шалински (94,3 проц.), Наурски (94,6 проц.), Сунженски (86,3 проц.), Ножай-Юртовски (94,6 проц.) районашка.

Продукце цхьадола тайпаш предприятеша тIанийца хиннача планел кIезигагIа хьадаьд. Фенол хьадара план кхоачашъяьй 98,8 процент, полиэтилен — 83,3 процент, АПК-ана лаьрхIа технологически оборудовани — 75, херх хьекха чакхъяьккхача хьун материалаш — 91,3, цIеной гIовнашка йолха материалаш — 82, вIашагIъехка аьшкабетонни конструкцеши деталаши — 86,9 процент.

Хьайбай боахам

Кхашкеи фермашкеи къахьегараша дIайийнача юртбоахама культураща Iунал ду, доакъар кийчду, хьалха хьадоала баьцадаараш чуэц, доахан ахкан даьгIенашка дажа дIакхувл.

1990 шера 5 июне кхаччалца республике цкъара хьокхаш хьекхай ткъо эзар гектар совгIа дIайийна хиннеи эрий тIаьннеи баьцаш. Бокъонца арендни подряда тIа дIатIадовланза долча боахамаша кийчъяьй 11 эзар тонн йол, 19,1 эзар тонн сенаж, 17,7 эзар тонн силос, 1,1 эзар тонн искусственно-обезвоженни доакъар. Цхьан условни бежана лаьрхIача цунах хул 0,8 центнер доакъарий единицаш.

ДIадахача Iанца нийсдича дулха лаьрхIа доаде дIачуденнад 18 процент дукхагIа доахан, хIаьта доахангара йоаккха шура 10 процент кIезигъеннай. Шура кIезигагIа яккхара бахьан да шура луча доахана продуктивность лохъялар.

Республика общественни секторе яькха хьайбай продукци:

	1990 ш. январь — май	План кхоачашъяра процент	1990 ш. январе—майца 1989 ш. январь—май процентаща нийсдича
Дулха лаьрхIа доаде дIачудена доахани коатIара оалхазараши (дулх эзача)	8,7	—	110
Шура	40,9	—	87
Фуаш — миллионаш	31,0	—	125
Паччахьалкхен ресурсашкара дaькхад:	6,2	94,7	100,6
дулх (I-ча категоре субпродукташ а йолаш)	2,3	89,8	91,4
марший хьисапера хIамаш цIенача шурех яьккха продукци	30,3	96,7	86,2
хьаьна пахчаш — тоннаш	597	95,2	75,3
бежана даьтта — тоннаш	210	92,5	85,7

ДIадахача шера январе — мае льккхачунца нийсйича яьккха шура юкъера лаьрхIача 104 килограмм кIезигъеннай (11 проц.). ХIаьта Ачхой-Мартановски, Назрановски, Урус-Мартановски, Шалински районий боахамашка шура луча доахана продуктивность 200 килограмм совгIа лохъеннай.

Закупкай план кхоачашъяра хьачудена дулхи шурен: эзараш тоннаш

	1990 ш. январь — май	1990 ш. I-ча ахшера план кхоачашъяра процент	1990 ш. январь—май 1989 ш. январь—майца нийсбича — проценташ
Доахани коатIара оалхазараши (дийна долаш эзача)	14,0	78	115
Шура	34,5	64	85

Договорни декхараш кхоачашдарца лаьрхIа колхозаша, совхозаша, паччахьалкхен кхыча боахамаша дIачуденнад 11,8 эзар тонн доахани коатIара оалхазараши, 33,9 эзар тонн шура. Доахани коатIара оалхазараши, иштта шура а дIателара хьалхарча ах шера план кхоачаш ца еш, хьалхагIа а санна, тIехьадусарех да Гудермесски, Малгобекски, Назрановски, Наурски, Ножай-Юртовски, Шатойски, Сунженски, Урус-Мартановски районий боахамаш.

Республика районашка дулхи шурен дахарех паччахьалкхенна дIателарен даькъе хинна хувцамаш:

	1990 ш. январь — май 1989 ш. январь — майца нийсбича процентаща: Хьадаьнкхар: дулх	шура	Кийчдаьр: доахани коатIара оалхазараши	шура
Ачхой-Мартановски	126	74	111	73
Веденски	2,1-зза	76	193	63
Грозненски	158	94	155	91
Гудермесски	45	83	37	73
Малгобекски	75	104	80	104
Надтеречни	133	100,4	163	96
Назрановски	58	65	55	60
Наурски	102	97	90	88
Ножай-Юртовски	51	73	49	61
Сунженски	107	86	113	85
Урус-Мартановски	99,8	82	99	83
Шалински	138	72	155	69
Шатойски	98	74	108	89
Шелковски	147	98	171	100,5

РОЗНИЧНИ ТОВАРООБОРОТИ МАЬХАХ ДУ ГIУЛАКХАШИ

1990 ш. январе — мае хиннача розниччи товарооборота объем ерригa а лаьрхIача 488,5 млн. сома хиннай, хIаьта дIадахача шерарча цу ханаца нийсйича 24,3 процент дукхагIа хиннай.

ДIадахача шерарчул дукхагIа хиннаяле а рыночни фондагIа дохна паччахьалкхен ресурсашкара хьаденна товараш еррал да: тийга яь хIамаш — 2 лн. сома маьха (10,8 проц.), пазаташ — 382 эзар пар (18 проц.), тIоарска кога гIирс — 63 эзар пар (7,2 проц.), чIоагIгIа дефицитни товараш: туалетни сапа — 496 тонн (2,3-зза), мIад йоаха синтетически средстваш — 1,8 эзар тонн (3,2-зза). ЧIоагIъяь хинна розниччи товарооборота план 1990 ш. январе — мае республика бIарчча хьайцача 87,8 процент мара кхоачашъяьяц, цу даькъе паччахьалкхен торговле — 85,9 процент, потребительски коопераце торговле — 91 процент.

Паччахьалкхен торговли сете чIоагIъяь хинна планаш 1990 ш. январе — мае иштта кхоачашъяьй: Ювелирторг — 118 проц., «ГIишлон материалаш» яха оптово-розниччи объединени — 110 проц., Гудермесски общепита комбинат — 102 проц., Хьун боахама ОРС — 101 проц., ЧИВС ОРС — 103 проц., Грозерча машиннаькъа станце ОРС — 102 проц., Книготорг — 102 проц., Союзпечать — 103 проц., «Красный молот» яхача завода общественни кхачан комбинат — 106 проц., «Чеченингушрыба» яха объединени — 107 проц., «Орбита» яха фирменни тика а «АвтоВАЗтехобслуживание» — 102 проц.

Хала я баха нах хьайбай продуктащца Iалашбара проблема. 1989 ш. январаца — майца нийсдича рыночни фондагIа паччахьалкхен ресурсашкара хьачутелаш дола дулхи дулхапродукташи 909 тонн (11,1 проц.), фуаш 6,1 миллион (9,1 проц.) кIезигденнад.

Халача хьал тIа да баха нах сомий-баьцадаарий продукцеца Iалашбара гIулакх. Рыночни фондагIа из дIахецилга 1989 ш. январаца — майца нийсдича 0,5 млн. сома кIезигденнад.

Паччахьалкхен торговли вIаштIехьъяккхара даькъера кхоачамбоацараш хилар бахьан долаш юртбоахама продукце маьхаш лакхденнад г. Грозерча колхозни рынкашка.

ДIадахача шерарча цу ханаца нийсдича укх шера январе — мае колхозни рынкера маьхаш лакхденнад 12,4 проц., мае — 16,5 проц., цу даькъе дулха — 25,3 процент, шурий продукташта — 22,1 процент, сомаштеи комараштеи — 12,9 процент, кердача кабуца — 24 процент.

Маьхах наха деш дола гIулакхаш 1990 шера январе — мае 54,6 млн. сома маьха е 102 процент хиннад планаца нийсдича. 1989 шера цу юкъагIа хинначунца нийсйича 7 процент лакхъеннай объем, вешта аьлча 3,8 млн. сомага кхаьчай. Цхьабакъда, 55 предприятеи организацеи Iалашдаьдац план кхоачашъелга. Царна юкъе я «Электроинструмент» яха завод, Минздрав, Ялата продуктий управлени, Туризма совет, «Грознефтехим», «Кавказгазспецстрой», республика Агропромышленни комитета организацеш.

Январе — мае бахача нахагеи кооперативашкеи нарарча ахчах гIишлон а кхыйола а материалаш ехкай 3,9 млн. сома маьха, вешта аьлча 1989 шерарча цу юкъагIа ехкарел 29 процент дукхагIа.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ СТАТИСТИЧЕСКИ УПРАВЛЕНИ.

Кхел хоадоча доазон тIа

Х.-М. ИБРАГИМ-БЕЙЛИ,
исторически Iилмай доктор, профессор

Къаьстта центральни газеташкарча, Къулбаседа Кавказа республикашкарча а публикацешка каст-каста нийслу формальни йоацача группайи организацейи кулгалхой, цхьаццайолча публикацей авторaш «националистически тенденцеш» йолаш, вешта аьлча къамашта юкъе юкъ ехк аьнна бехкебара тIаерзаь, хIаьта моллагIча регионе дуккха нах вIашагIкхийтта шоаш дIадехар хьакхайкадича, бIарччача къамашта а ярлык качъолла гIерташ йола моттигаш.

ЦУ ТАЙПАРА хIара хулаш долча хIаман маIан дайза мах хоадабе а бIарччача къамашта тIехбеттам бе сихлулга дIадаккха а деза ха хьакхаьчай. ДIаяхай уж ширача заман дешай ханаш, итташ а бIаьш а эзараш бакъболча кIантий — тайп-тайпарча халкъий викалаша, царца нохчий а, къоаршой а, чергасхой а, IадагIой а, гIалгIай а, балкхарой бараш а болаш — Сталин айваь хеставеш хиннача ийрчача шерашка шоай синош дIадала дийзар шоай халкъий патриоташ, болаш, шоай исторе, культура хамбеш а сий деш а болаш, шоай наьна мотт лорабеш а боча лоархIаш а хилара тIехьа лоаттабаьча къовсаме. Цу тайпара таIазар «брежневшина» замалахьа а дора, хьалха санна цIиий Iодохийташ деце а, хIана аьлча официально хьалхадоахаш дар, «къамандар кIезигагIа ме хул интернационализмана аттагIа а дикагIа а да» яха лозунг. Цу терминологена хийрадала деза ха хьатIаьттай. Сел дукха харцо хьалхаяьха мотт, моллагIа а хулаш долча хIаман маIан хоададе ховш хургбац. Кхетаде ма дезий, бIарчча къам харцахьча хIаманна тIехьадоаккхалургдоацалга.

Къаман болам массаза а нийса дIаболалуш ба, яхалга дац из, хIана яьлча бокъонца долаш мелдар массаза а нийса хилац, бакъда хьакъалца из дале — из деррига нийса а бакъахьа а да.

«ХIанзарча заман хьалашкара парге къаман политика» яхача КПСС ЦК Платформе а из лоархIаме проблема белгал ца еш йитаяц. Цу тIа аьннад: «...интернационализм из къаман бокъо яц яхалга дац, вешта из-м халкъа къаман хьаштий еш йола йоакхо совйоаккхалга, цунца цхьан хана — дерригача дунен тIа низболаш йоагIа интеграционни тенденцеш теркал а еш, адамлен юкъара маьхаленаш лораелга» (материалы Пленума ЦК КПСС 19—20 сентября 1989 г., с. 233).

ХIанз символични лархIа мегаргдолаш да, В. И. Ленина ший тIеххьарча балхашка къаман психологен къаман просвещенен проблемаш геттара ира гIеттаеш хинналга, цо массехказа юхакердадаьхад «цхьаннахьа а пайдане дац, национализмах дола дош абстрактни хьисапе да, аьнна, оттадар», хIаьта «цхьанна хIамано а юхатеттац пролетарски классови барт-цхьоагIо юхаметтаелга а дегIаухалга а къаман нийсхо ца хиларо санна, кхы цхьаккха хIама ца даьча тайпара теркалду из «харцо лайнача» къамех болча наха, дагадоацаш е бегашта дале а из нийсхо толхайича санна хетаделча» (Ленин В. И., ПСС, т. 45, оагI. 360).

ТIеххьарча хана Азербайджане, Армене, Нагорни Карабахе, Абхазе, Къулбехьен ХIирийче, кхы дуккхача регионашка хинна трагически событеех, из зулам дала тарлу, яхаш даь хоамаш ханнахьа оперативно теркал ца даьча «перестройкана духьаларча низашта» къахьа урок хила йоагIа, хIаьта событешкен факташтеи прогнозировани яра система-м шинна а кога астагIа ма йий вай.

ТIехьа а ца тетташ, баргал тоханза яргьяц прогрессивни, демократически мелдолчоа тIагIерттаи эхьдайнеи духьале ю, нийса а е йоагIаш а яь критика тIа ца эцаш, бухсоццаш, личноста культи застойн йолча хана леладаьча законагIа доацарий, туржаIий, зуламий лераш дIахоадае ца ловча консервативни низашта. Тахан, доккхий зенаш дегталой а, гласностеи демократеи хьакъехьа вай вахара дерригача доакъошка гуманизаци еча йоккхий духьаленаш нийслой а мохк перестройка новкъа боалача хана сталиншина баьдеча шерашка хьалъяь яланза йола социализм а тIехьа телхаяь юхмаччахьъяьхка къоаста ца еш тIехьатетта йиш йоаца дукха проблемаш я вай.

ХIанз мукъане, халабале а шаьра беце а, конструктивни, вешта аьлча, нийсача наькъа тIа даьннад вай. Дукхача шерашка иштта хила деза нийса а бакъ а дар, яхаш вайна хьалха мелдаьхар хаглуш, оаталуш, кIалтIаьккхаш латт.

Обществах доакха айпаш вай еррига федерацена лазар а деш хьалгучадувлаш латт. Царех эггара а бIарагIа, халагIа дола лазар — из я къамашта юкъера юкъмоттиг.

ХIанз вайна гуш да адамий цIий Iодохийташ, нах боабеш хинна унзара а доккхий а зуламаш.

Халахете а, йIаьхъеннача конфликтаех хьахинна хIама да, шоаш хьахулача ханна уж Iоювша ца ярах, проблемаш ханнахьа къоаста ца ярах, моттигера а централь ни а органаш хьинар доацаш, оперативность йоацаш хиларах, шоаш хьалхьувш а тIехьатетта а йиш йоаца проблемаш, хано ше къоастаергья яхаш тIехьатеттарах.

Лазар хьа ца кхетийта хьажа веза, хIана аьлча аттагIа да из хьа а кхетийте цунна дарба лехачул. Лазар хьа ца кхетийта йиш я, из аттагIа а да, къамашта юкъерча юкъмоттига проблемаш зулам михьардоалача доазонга дIа а ца кхоачийташ къоастаяра нийсагIа бола никъ лаха беза.

Кхы мел долчул хьалхагIа хIанз хано ше дIадех къамашта юкъерча юкъ-моттига даькъе хьаIайна проблемаш тIехьа а ца йоахаш, къоастаелга. «ХIанзарча ханарча хьалашка парте къаман политика» яхача КПСС Платформа а «НизагIа мехках а доахаш халкъаш кхычахьа дIакхухьийташ леладь репрессивни акташ законагIа йоацаши зуламеи лархIарахи цар бокъонаш меттаоттарахи» йолча СССР Лакхехьарча Совета Декларацe а положенеш кхоачашъелга.

ВорхI беттал тIех ха яьннай КПСС платформа а ах шу даьннад СССР Лакхехьарча Совета Деклараци а тIанийца.

ХIаьта а, цкъарчоа сапаргIата даьннадар мехках даьха хиннача халкъий хIанз мукъане нийсхо ерг ма йий, аьнна, бакъда, хIанз а СССР беррига гражданий санна шоай бокъо хилар хоалуш бац уж, хIанз дIаьннаяц цар дегашкара шоаш IотIоIабаь, доастамабаьха, шоаех шоллагIча сорта нах лоархIаш хиларах йола уйла.

Хьакъедаш я хIанз а сталинщинай а застоя а ханара духьаленаш, дац аьнна хетача хьагучалелх командно-административни система айпаш.

Боккха лоархIам болча документа — къаман политиках йола КПСС Платформа — «къамаш дегIаахара а къамашта юкъерча юкъ-моттигий а хьакъехьа хIанз вайна духьалъувттар хьалха хинначун овлангара хьадоагIаш да» яхача положене лоархIам теркал а ца беш, цхьаццайолча моттигашка, къаьстта аьлча Къулбаседа-ХIирий АССР-е из дош «къоастаде лерхIаш ца хилараш совгIа, мамогта духьалбаьинаб социалистически идеалашца а принципашца а дувзалуш мелдолчоа». Из бахьан долаш гучаювла яьннай интернационализма принципаш, гIайгIа-бала текха, халои хардои лайна долча бIарччача къамий, халкъий, токхамий сий, царна исторически дагалаттар боча а хьамсара а ца хетарал совгIа, гIожача IаьдалагIа телхаеш йола явленеш, уж я тамашийна дале а, вай деношка, перестройка дIайодача хана.

МЕХКА «экка тарлучарех цхьа хьетт» я Нохч-ГIалгIай АССР, къаьстта аьлча Къулбаседа-ХIирий АССР-ца доазув дола дакъа. Эггара чIоагIагIа дог Iувжадеш йолчарех цхьа проблема я, гIалгIай халкъа ший зIамагIйола Даьхе а къаман автономи а хьаялара проблема. Халахете а, перестройка хьалашка, «Вай ханарча хьалашкара парте къаман политиках» йола Платформа тIаийцачул тIехьагIа юхабоалаш бац, деррига а шоашта товчча бесса кIалтIа а доахаш, цхьаццаболча наьха цIерагIа хинна ца Iеш, бIарччача къаманна, вешта аьлча гIалгIай халкъа, тIехбеттамаш беш, ярлыкаш кач эхкаш хьабоагIа интернационализманеи гуманизманеи гаьна латта-цхьацца бола нах.

Цунца цхьана ховш да, ГIалгIайче Къулбаседа Кавказе къаман-кортамукъален а революционни а болама керттера кхуврч хинна хилар. ГIалгIай автономи хьахилар, кхыча лоаман халкъий паччахьалкхенаш санна 1921 шера январь бетта Горски АССР чу а йоагIаш, бакъда, «халкъий даь» лоIамагIа 15 январе 1934 шера дIаьккхай — Нохч-ГIалгIай автономни область хьа а еш, цунах 1936 шера 5 декабре Нохч-ГIалгIай АССР яьй.

1944 шера 7 марта СССР Лакхехьарча Совета УказагIа, цунна кIал кулг яздаьд «Еррисоюзни староста» оалаш хиннача М. И. Калинина, вай деношка кхаччалца вахаш хиннача Горкина, Нохч-ГIалгIай АССР мехка карта тIара дIа а яьккха, Грозненски округ а яь РСФСР Ставропольски краях дIатехар, тIехьагIо хьайир Грозненски область. Нохч-ГIалгIай АССР территоре цхьа дакъа Грузински ССР-ах дIатехар, цхьаьккха дакъа — Дагестански АССР-ах, хIаьта ондо дакъа Къулбаседа-ХIирий АССР территорех дIатехар.

1957 шера республика территори дукха хIама ца эшшаш юхаметтаоттаьяле, ГIалгIайчен территорех 39 юрт а отараш а аулаш а юкъейоагIа доккха дакъа хIанз а тIехьа Къулбаседа-ХIирий АССР составе чуйоагIаш я. Дувцар дар Пригородни районах, ворххIе даь хана денз гIалгIай юрташ яьда, гIалгIай этносах ингуш, аьнна, цIи дIалхийта Ангушт яха юрт а йолаш, цу юртах Къулбаседа-ХIирий АССР Лакхехьарча Президиума УказагIа Тарская, аьнна, цIи тиллай, из указ 1944 шера 22 мае чIоагIдаьд РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Указаца. Ше Iойиллача гIоне гIалгIай хиннача Мочкъий-Юртах (Базоркино) Чермен яха хIирий цIи тиллай, из хIанз а тIехьа хIирий республикага юсаш я. Шоашкара низагIа дIаяьккха Даьхе юхаяккха гIерташ гIалгIаша леладер кIал бух болаш а бакъдолга а хара исторега хьожаргда вай.

«Бокъонца бола гIалгIай, — тешал ду йоазоно, — шоай даймехка, Кавказе бах — из зIамига. къахьегама тIакхувш дола къам, ший хургдолчун. паргIато бахьан долаш ботча къовсаме хьалхарчарца да... Цар «дIалоац Къулбаседа Кавказе центральни моттиг, административни а культурни а центра Владикавказ яхача (хIанзара — Орджоникидзе—Х.-М. И.) города уллув. (Яковлев Н. И. Ингуши. М.—Л. 1925 с. 3).

Укх тайпара да гIорваьннача советски этнографа, профессора Е. И. Крупнова «Средневековая Ингушетия» яхача монографе тIа аьннар: «Археологически, этнографически, антропологически данееx гIалгIай геттара ширача замалахьа денз Кавказе кIал баьхача нахах ба», «царех йола сведенеш Кердакхерий (Новокаменни) бIаьшеренга кхаччалца йолча ханага кхоачаш бIаьшерений кIоаргаленгара хьайоагIаш я». (Крупнов Е. И. Средневековая Ингушетия. М. 1971).

Цул совгIа, советски авторитетни специалисто чIоагIдора: «...ВIашагIтехача антропологически, археологически, исторически, лингвистически, этнографически данеша тешал а деш чIоагIду гаьннара хьалхарча хана денз духхьала моттигера хьадаьнна а хIанз вай гIалгIай халкъ оалачун этнически тIум дегIаена а хилар».

Халахете а, тахханалца къулбаседа-хIирий университетера М. М. Блиев керте вола Iилманхой тоаба я довзаш долча бахьанех толхаюларгйоацача исторе реалешта бIаргаш а дувшадаь, чугIерташ, фух даь а гIалгIай халкъа истори юхмаччахьа даккха гIерташ, хьагойталургдоацар «хьа я гойта», гIалгIай ширача хана денз хIанз шоаш бахача моттигашка баьха нах бац, Тийрка аьтта оагIув а г. Орджоникидзе а гIалгIай территоре тIа яц яха общественни уйла хьакхолла гIерташ.

Из цар верси хьалаца хIама доацаш харц хилар дIагойта-м кхы гаьнна хьалхарча замай источникашка кхувдаш дукха къахьега а ца дезаш, советски историкийи этнографийи тохкамашка хьажа мара мича веза.

Масала, З. А. Борчашвиле «XVIII—XIX бIаьшерера Нохч-ГIалгIайчен социально-экономически отношенеши» яхача монографе тIа белгалду, «нохчийи гIалгIайи хIанз бахаш йола территори геттара а ширача замалахьа эггара хьалха саг ваха хайнача кхуврчех цаI ба» (оагI. 39—40). ДIахо цо тешал ду: «ГIалгIай территори йоазонашка йовзаш хиннай «Большие Ингуши» яха цIи а йолаш, цигара Ангушт яха юрт дукха нах бахаш хиларца белгал а йолаш» (оагI. 49).

Цигга З. А. Борчашвиле язду: «Ховш да, XVIII бIаьшерен 30—60 шерашка Тийрка аьтта берда йисте Заурово яха гIалгIай юрт хинна хилар, тIехьагIа цига Владикавказская яха гIап (крепость) хьалъяь хилар (оагI. 48). Из Заурово яха гIалгIай юрт я дукха ха йоаццаш М. М. Блиев керте латтача историкаша «Кап-Кай» яхаш хиннай ала гIийртар. Бакъда, бухсоццаш бола хоадамбир «А. С. Пушкина Кавказе баьча наькъа дукха ца йовзаш йола оагIонаш» яхача ший балха тIа Г. И. Куксова (Орджоникидзе, 1987 ш.). Цо белгалдоакх: «Из цIи йолаш аул Владикавказа улув меттел еррига ча Къулбаседен Кавказе а хиннаяц...», аьнна.

«Къулбаседен Кавказа халкъий геттара ширача замалахьара денз XVIII бIаьшеренга чаккхъяллалца йолча ханара истори» (М. Наука, 1988 ш.) яхача фундаментальни коллективни академически балха 14-ча керта тIа «XVIII бIаьшерен 60 шерашка дукха ха йоаццаш хьаяьча Моздока (1763 ш. — Х.-М. И.) районе баха ховша болалу хIирий, хIаьта 80 шерашка Заур яхача чIоже хьахиннача Владикавказски гIапа гонахьа», аьнна, яздаь советски историкаш М. М. Блиев, В. Г. Гаджиев, Ш. В. Ахмадов, кхыбараш шоаш Iояздаьр шоаш харцде-м гIертаргбий-те. ДIахо цу автораша язду: «ХIирий миграци Iарамхий дIакхоачалуча малхбоалехьарча территоре тIа а дIахо йихьай, цига баха ихаб Алагирски Куртанински аьлешкара нах. ГIалгIашта уллув бахаш хIирашта шоай мотт биц а бенна, гIалгIаех дIайийнаб» (лакхе бийцача Iилман балха 371 оагIув). Из шоаш яздер автораша чIоагIду тешшаме долча источникашца. Масала, Къулбаседен-ХIирийчен ширача историехи археологехи йола материалаш» (т. 2, оагI. 32), «ХIирийчен истори документашкеи материалашкеи» (т. 1, оагI. 15—18. 179, 201).

ГIАЛГIАЙ, нохчий, карабулакий (орстхой), аьккхий этнически территори (лакхе белгалдаьча балхаш тIа) «XVIII бIаьшерене из территори хиннай Керттерча Кавказа дукъа хьовхьа (къулбаседен) оагIорахьа Тийрка аьрда берда йистера яьнна малхбоалехьа Ахсай яхача хи тIа кхаччалца. Iарамхий кхоачалуча кхаччалца малхбузехьа кхоачаш. ГIалгIай этносах йола карабулакий (орстхой) этнически группа Нохчийчени ГIалгIайчени доазонашта юкъе Фарта (Фортанг) яхача хин чIоже яьхай. «Эса яхача хин бассейна лакхехьа яьдай гIалгIай (галгаи) юрташ, Iарамхи йисте гIалгIай фаьппи, из Iокхоачалучча доазон тIа гIалгIай цхьаьккха токхам — жIайрахой баьхаб» (цигга).

ХIаьта, юххера а, Тийрка аьрда берда йистера территори гIалгIай хилар бакъдеш дола цхьаькха авторитетни источника тIара тешал а доаладергда вай (Вахушти Багратиони. География Грузии. Тбилиси. 1957 ш. оагI. 152), вешта цуя тешал-м лакхе вай бийцача капитальни балха 14-ча корта язбеча хана М. М. Блиев а волаш болча автораша а доаладаьд: «XVIII бIаьшера-м Тарски къухье йовзаш я Ангушт яха юрта (укхазара тиллай эрсаша гIалгIаех «Ингуш» яха цIи а), хIаьта 60—80 шерашка ГIалми яхача хина шинна а оагIорахьа, Ачалкх яхача хин йисте гIолла тоъал гIалгIай юрташ хьахилар (Большие и Малые Ингуши) (хьажа «Къулбаседен Кавказа халкъий ширача замалахьа денз XVIII бIаьшеренга кхаччалца йолча ханара истори». М., Наука, 1988, оагI. 371). Лакхе вай вийцача профессора Н. И. Яковлева 1919—1920 шерашка ГIалгIайчене вейна хиннача, гIалгIай халкъа халкъа истори, вахар, оамалаш, гIулакх-эздел, Iаьдалаш, боахам леладара дешаш, материальни культура памятникаш духтIавоалаш довзаш а Iомадеш а волча хана яздаьча ший книжка тIа аьннад: «ХIаьта а цул тIехьагIа 20 шу даьлча (вешта аьлча XIX бIаьшерен 60—80 шерашка — Х.-М. И.) лоам чура аравоаллача ядача гIалгIай йоккхийча юртий цхьан дакъе баьха нах низагIа арабаьхаб, цига мукъадаьккхача лаьтташка эрсий (паччахьа — Х.-М. И.) Iаьдалий амарагIа Iойиллай 4 гIазкхий (казакий) станица. Цу тайппара, гIалгIай лаьттан доккха дакъа цхьаккха нийсхо йоацаш дIададьккхад. хIаьта гIалгIачун вахар геттара а халача эттад». (Яковлев, Н. Ингуши. М.—Л., 1925, оагI. 6).

ХIаьта, тIеххьара а, Ю. Г. Агаджанова «1921—1937 шерашка КПСС къахьегамхошта идейно-политически кхетам луча даь балхаш» (Ростов-на-Дону. 1989) яхача ший книжка тIа белгалдоакх: «Советски правительствос боккха теркам тIабахийта безаш лоархIар лаьттан дош къоастаделга, деррига къамаш пайдане долча лаьтташца Iалашделга. Тарская, Воронцово-Дашковская, Сунженская, Фельдмаршальская яха станицаш. Тарски отараш яьда исторически гIалгIай халкъа хинна лаьтташ ГIалгIайченна дIахьожадир» (Агаджанов Ю. Г. Белгалъяь соч. оагI. 7).

Паччахьа Iаьдало законагIа доаццаши нийсхо йоацаши дерригэ леладаьраш Ленин дийна волча хана дIадаьхар. Бакъда, сталински культа хана харцо, гIаьрал юха а котдаьлар, 1944 шера 7 мартерча СССР Лакхехьарча Совета Президиума Указа 4 пункта тIа чIоагIдаьдар, дукха бала лайнача гIалгIай халкъагара, къематди далцца юхалург йоацаш юрташ, районаш дIайоахалга, «Къулбаседа ХIирий АССР составах хьатохийла, — йоахар Указо, — Ачалукски, Назрановски, Пседахски хIанз долча доазон тIа Пригородни районаш. ХIаьта 1956 шера 17 октябрерча Къулбаседа-ХIирий АССР Министрий Совето моттигерча паччахьалкхен органашка еннача № 063 йолча къайлагIарча указане тIа цIенхаштта хьалхадоахар Казахстанереи Киргизереи цIаухаш болча гIалгIашта прописка е а царга цIеноши дохкалга цхьанна а тайпара хила йиш йоацаш долга.

Тахан, перестройка, демократи, гласность, бакъдари нийсхон юхаметтаоттаеча хана Къулбаседа-ХIирий республика кулгалхой цхьаккха хIама доацаш санна, хIаманна шоай гунахьа доацаш санна, республикера къамашта юкъера хьал, тоаденна да, яхаш, Iаьдала центральни органий кулгалхой Iеха а беш багIаш ба, къаьстта гIалгIай проблема теркал а ца еш, идеологически шираьннача стереотипашта есаралла а баха.

Хано садеттац, хIаьта къамашта юкъера гIулакхаш вIаши гаргаозара, тоадалара гаьнадаьнча полярни оагIонгахьа ласташ латт.

(ДIахододар хургда).

Нохч-ГIалгIай цементни завода кулгалхоша, дуккхача болхлошa чIоагIа лоархIаши сийдеши ба обжиговочни цеха механик У. Ватаев, пийшка машинист Х. Эбаев. Массаза а шоай декхараш цIена кхоачаш а деш, технологически режим нийса лелаю цар. Шоай бехкагIа балха тIа цар хьовзам хилийта цхьа моттиг нийсъеннаяц. Дукха къахьег цар халача, кулг-нара деча балхашта механизаци еш.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) механик У. Ватаев, машинист Х. Эбаев керттера теркам тIабахийта безача участках лаьца дагабоалаш ба.

В. ЮНЦЕВИЧА сурт.

ТЕЛЕПРОГРАММА

19 ИЮНЬ

ШИНАРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Тiом» яха художественни фильм. 2-гIа сери.
9.35 — Мультфильм.
9.55 — Российски партийни конференци хьаеллар. Чакхйоаллаш — футбол. Дунен чемпионат. Камеруна сборная — СССР сборни. 2-гIа тайм.
12.30 — Ха. ТСН.
13.00 — Коллаж.
16.45 — ТСН.
17.00 — Мультфильм.
17.10 — Документальни фильма премьера.
18.00 — Ха. ТСН.
18.30 — Наькъа тIа лелара кхерамзле.
19.00 — «Многая лета» яха Сийлахь-боккхача Даймехка тIема ветарний хора выступлени.
19.45 — «Тiом» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Актуальни интервью.
21.50 — П. И. Чайковский цIерагIча XI Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
22.15 — «Москва — Брюссель антитIий».
22.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Итали сборни — Чехословаки сборни.
1.00 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуьйрийнара гимнастика.
8.15 — Футбол. Дунен чемпионат. Аргентина сборни — Румыни сборни. 2-гIа тайм.
9.15 — Наькъа тIа лелара кхерамзле.
9.20 — Б. Николаева дIалокх эрсий иллеши романсаши.
9.55 — Российски партийни конференци хьаеллар.
17.00 — «Поет море и вдохновенье» яха телефильм.
17.40 — «Чурташ тIа лаьтта сакъердам» (гIалгIай меттала).
18.10 — Реклама (СПТУ-4).
18.15 — Информационно-публицистически программа.
18.45 — Футбол. Дунен чемпионат. ФРГ сборни — Колумби сборни.
21.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
21.15 — Российски партийни конференце.

20 ИЮНЬ

КХАЬРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Тiом» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
9.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Австри сборни — США сборни. 2-гIа тайм.
12.30 — Ха. ТСН.
16.45 — ТСН.
17.00 — Берий сахьат (английски метта урокаца).
18.00 — Ха. ТСН.
18.30 — «Саги закони» яха правовой видеоканал.
19.45 — «Тiом» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Коллаж.
21.45 — Актуальни интервью.
21.55 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
22.15 — «Мюзиклы, мюзиклы».
22.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Бразили сборни — Шотланди сборни.
1.00 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуьйрийнара гимнастика.
8.15 — Футбол. Дунен чемпионат. Югослави сборни — Iарбий ВIашагIтехача Эмиратий сборни 2-гIа тайм.
9.15 — Документальни фильм.
9.45 — «Мы — хлопцы живучие» яха берашта дола фильм.
11.00 — Футбол. Дунен чемпионат. Итали сборни — Чехословаки сборни. 2-гIа тайм.
17.05 — «Острова на далеких озерах» яхеи «Проморе и горе да малых детей» яхеи телефильмаш.
18.00 — Вовшех дагадовлий вай? (нохчий меттала).
18.50 — Информационно-публицистически программа.
19.20 — «Поэзи цIей Экажкъонгий-Юрта» (гIалгIай меттала). (Юхагойтар).
21.00 — Российски партийни конференце.

21 ИЮНЬ

ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Тiом» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
9.35 — Футбол. Дунен чемпионат. Бразили сборни — Шотланди сборни. 2-гIа тайм.
10.45 — Коллаж.
12.30 — Ха. ТСН.
16.30 — ТСН.
16.45 — Iилма вестник.
17.30 — «50х50» яха»... 16 даланзеи бокихагIени» яхача передача приложени.
18.00 — Ха. ТСН.
18.30 — «50х50» яхача передачай дIахододар.
19.35 — Мультфильм.
19.45 — «Тiом» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Актуальни интервью.
21.50 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
22.10 — «Вене бIаьсти И. Штраус». (Австри ТВ).
22.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Ирланди сборни — Голланди сборни.
1.00 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуьйрийнара гимнастика.
8.15 — Футбол. Дунен чемпионат. Швеци сборни — Коста-Рика сборни. 2-гIа тайм.
9.15 — Берашта оайхиргех.
9.45 — «Долгая память» яха берашта дола фильм. 1-ра сери.
16.30 — Документальни фильм.
17.05 — «Депутата гIулакхаш». Керда хьехам, къаьнара проблемаш.
17.50 — Киножурнал.
18.00 — Информационно-публицистически программа.
18.30 — «Телезу» (нохчий меттала).
18.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Бельги сборни — Испани сборни.
21.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
21.15 — Российски партийни конференце.

22 ИЮНЬ

ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Тiом» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
9.45 — Футбол. Дунен чемпионат. Англи сборни — Египта сборни. 2-гIа тайм.
12.30 — Ха. ТСН.
16.45 — ТСН.
17.00 — «Котбаьнараш».
18.00 — Ха. ТСН.
18.30 — Мультфильм.
18.45 — Документальни фильм.
19.30 — «Ирли диц ма далийта». Бокихийчарнеи берашти.
19.50 — «Тiом» яха художественни фильм. 6-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
22.00 — «Фу? Мичахьа? Маца?» яха брэйн-ринг.
22.45 — «Взгляд».
00.30 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуьйрийнара гимнастика.
8.15 — Футбол. Дунен чемпионат. Южни Корейн сборни — Уругваи сборни. 2-гIа тайм.
9.15 — «Каменный цветок» яха мультфильм.
9.45 — «Долгая память» яха берашта дола фильм. 2-гIа сери.
10.50 — Футбол. Дунен чемпионат. Ирланди сборни — Голланди сборни. 2-гIа тайм.
18.00 — «Фаьлгах йола размышленеш» яха телефильм.
18.20 — «Пхенне тIа итт тоха» яха факташи комментареши.
18.35 — Реклама (СПТУ № 12).
18.40 — «Телефакт» яха критически журнал.
19.00 — Информационно-публицистически программа.
19.30 — Документальни фильм.
19.45 — Нохчийн мотт: тахане а кхане а (нохчий меттала).
20.15 — Мультфильм.
20.25 — «Круги «ада» яхача книжкай автор волча О. Джургаевцара беседа.
20.55 — Пондаре ладогIийй вай (нохчий меттала).
21.30 — Союзни республикай студий фильмаш. «Чужой». (Узбектелефильм, 1989 ш.). (Премьера).
22.40 — «Турпалхочун халхар» яха ССР Союза Паччахьалкхен академически Донкхача театра спектакль. Италера трансляци.

23 ИЮНЬ

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — Мамаи, папаи сои.
9.00 — «Ловза, пандар!» яха Казанера передача.
9.30 — «Тiом», яха художественни фильм. 6-гIа сери.
10.40 — «Бурда моден» хьагойт...».
11.10 — «Партнер» яха коммерчески вестник.
11.40 — «Стоп-кадр» яха Iилма-довзийтара кинообозрени.
12.40 — «Пришел солдат с фронта» яха Н. Губенко фильм. (1971 ш.).
14.10 — Зрителаша дехарагIа йоазонхочун Залыгин Сергейн интервью.
14.55 — П. И. Чайковский» цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурса дневник.
15.40 — Политически диалогаш.
16.40 — «Бокихйчар — берашта» яха Дунен халкъашта юкъера берий ди лорадара Москве хинна, благотворительни акци.
18.00 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — Футбол. Дунен чемпионат. 1/8 финал. Италера трансляци.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — КВН-90.
23.40 — До и после полуночи.
1.25 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуьйрийнара гимнастика.
8.15 — «Карусель» яха субтитрашцара художественни фильм.
9.25 — Документальни фильма премьера.
9.55 — Коллаж.
10.00 — НБА профессионалашта юкъера баскетболах йола США чемпионат.
11.00 — «Содружество» яха видеоканал.
14.30 — «Советская Россия» яха видеоканал.
17.05 — «Массарна а дола цIалг» яха документальни фильм.
17.20 — «Веданахь суьйре» (нохчий меттала).
18.30 — «Дена муьгIараш» гIалгIай меттала).
19.00 — Парламентари отчет луш я. НГIАССР халкъа депутат А.-А. Хациев.
19.20 — Фильм-концерт.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
21.00 — Ха. ТСН (сурдопереводаца).
21.40 — «Шоаттден сайрийна», «Термомент», «Кхо сом» яха короткометражни художествени фильмай программа.
22.45 — Футбол. Дунен чемпионат. 1/8 финал.
1.00 — Бийсанара сеанс. «Ревю за шесть крон» яха художественни фильм. (Чехословаки, 1985 ш.).

24 ИЮНЬ

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Спорт массарна а.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото» тираж.
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — Даьхенна гIуланх деш.
11.00 — Iуьйрийнара самукъадоаккха программа.
11.30 — «Дунен гонахьа» яха альманах.
12.30 — УнахцIено.
13.15 — Педагогика массарна а.
14.45 — «ДоттагIала меридианаш». «Иво Лока Рибар» яха ансамбль халха йоал. (Югослави).
15.20 — Мультфильм.
15.30 — «Юрта сахьат» яха панорама.
16.45 — КIиранден кинозал. «Ла ца дувгIа мама» яха мультфильм. «Лобовой кизга кIалхара шайтIилг» яха художественни фильм. (Духхьашха).
18.45 — Футбол. Дунен чемпионат. 1/8 финал.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Массехана хургдалчун уйлаш» яха кIиранден нравственни проповедь.
21.55 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
22.15 — П. И. Чайковский романсаш дIалокх Д. Хворостовске.
22.45 — Футбол. Дунен чемпионат. 1/8 финал.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е оттал
8.15 — Футбол. Дунен чемпионат. 1/8 финал.
10.15 — «Сага йхел» яха субтитрашцара художественни фильм (1959 ш.).
11.50 — «Реформа».
12.35 — Эрсий мотт.
13.05 — «Поющая Россия» яха г. Калинера хор езарий Ерригроссийски конкурса заключительни концерт.
14.30 — «Советская Россия» яха видеоканал.
17.05 — Лоамашкарча пастбища проблемаш.
17.40 — «И думы сердца в песню перелью» яха самодеятельни иллей телефестиваль.
19.00 — «Аш хаьржина иллеш». (Юхагойтар), (Нохчий меттала).
19.30 — «Поэзия садов» яха телефильм.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
21.00 — Ха. ТСН (сурдопереводаца).
21.40 — «Малх массарна а хьеж» яха художественни фильм (1959 ш.).

РАДИОПРОГРАММА

ШИНАРА, 19 ИЮНЬ

7.15 «Сельские зори».
7.30 Передачай программа.
7.35 Республикански газетий обзор.
7.45 Объявленеш.
7.55 — 8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 — 8.45 Халкъа ашарий концерт (гIалгIай меттала).
9.15 «Къона заманхо» (гIалгIай меттала).
9.35 Болхлочоа хетар (нохчий меттала).
9.45 — 9.55 Ашараш.
16.00 — 17.00 Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духхьала еш йола трансляци (нохчий меттала).
18.00 Керда хоамаш.
18.10 Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20 — 18.40 «Саги закони» яха радиожурнал (нохчий меттала).

КХАЬРА, 20 ИЮНЬ

7.15 Доакъар кийчдеш йола месячник.
7.30 Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 Объявленеш.
7.55 — 8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 — 8.45 К. Хрисаниди иллеш (нохчий меттала).
11.15 Халкъашта юкъера обозрени (гIалгIай меттала).
11.30 Литературни Нохч-ГIалгIайче (гIалгIай меттала).
16.00 — 17.00 Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духхьала еш йола трансляци (гIалгIай меттала).
18.00 Керда хоамаш.
18.10 Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — 18.40 Халкъа инструментий концерт (нохчий меттала).

ЕРА, 21 ИЮНЬ

7.15 ДоагIIаш дола къамаьл.
7.25 Объявленеш.
7.30 Передачай программа.
7.35 Республикански газетий обзор.
7.45 — 8.00 Халкъа депутат. Очерк (нохчий меттала).
8.15 — 8.45 Гагиева Г. дешашта даькха иллеш (гIалгIай меттала).
11.15 «Даймохк» (гIалгIай меттала).
11.30 «Грозне юкъе микрофонаца».
11.50 — 12.00 «ДоттагIал» (нохчий меттала).
18.00 Керда хоамаш.
18.10 Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 Халкъа ашараш (нохчий меттала).

ПIАЬРАСКА, 22 ИЮНЬ

7.15 Юртара гIишлош хьалъяра къаьстта теркам (нохчий меттала).
7.30 Передачай программа.
7.35 Республикански газетий обзор.
7.45 Объявленеш.
7.55 — 8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 ЦIа ца баьхкарех лаьца (нохчий меттала).
8.35 — 8.45 «ДоттагIал» (гIумкий меттала).
11.15 — 12.00 Микрофона хьалхашка поэташ — иллиалархой (нохчий меттала).
17.15 Передачай программа. Хаоттам.
17.16 Фермашта доакъар кхоачам болаш хилийта. Репортаж (гIалгIай меттала).
17.31 «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 Ашараш.
18.00 Керда хоамаш.
18.10 Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 Илли оал Дагаев Валида (нохчий меттала).

ШОАТТА, 23 ИЮНЬ

7.30 «Юртара вахар» (нохчий меттала).
7.45 Объявленеш.
7.55 — 8.00 Музыка. Хаоттам.
8.15 Передачай программа.
8.20 Республикански газетий обзор.
8.30 — 8.45 Цхьанкха вицлургвац, цхьанкха дицлургдац (нохчий меттала).
10.15 РадиоладувгIархой хаттарашта жоп луш ва НГIАССР социальни обеспечене министра В. Магомадова.
10.35 Ашараш.
10.40 Шоай гIулакх дезаш (нохчий меттала).
11.00 «Школьни глобус».
11.30 — 12.00 Саг социалистически обществе: гуманизма проблемаш.
15.15 Классически музыка концерт.
16.00 Арендни подряд йолаш я (нохчий меттала).
16.15 — 17.00 «Зори Кавказа» радиожурнал.
18.00 — 19.00 Музыкальни почта. ГIалгIай меттала.

КIИРАНДИ, 24 ИЮНЬ
СОВЕТСКИ КАГИРХОЙ ДИ

7.30 Передачай программа.
7.35 Республикански газетий обзор.
7.45 — 8.00 КПСС ЦК Платформа проект юкъцаш КПСС XXVIII съезда накъадолх (гIалгIай меттала).
8.15 — 9.00 Тха моаршал да шуга.
11.30 — 12.00 КIирандийнахьара музыкальни программа.
15.15 — 15.30 «Дешархо» (нохчий меттала).
16.00 Литературни Нохч-ГIалгIайче.
16.30 Экологически проблемаш. ЦIена дий-теш вай садоахаш дола фо? Беседа.
16.40 — 17.00 ГIумкий ашараш (нохчий меттала).
18.00 — 19.00 Иллеца доттагIал леладерашта, яха концерт (нохчий меттала).

Сайна хетар аргдар аз

«Дешар—заман тур, дунен дIоагIа»

БIаь совгIа шу хьалха гIалгIаех статьяш язъеш хиннавар Iилманхо Грабовский. Цо яздаь хиннадар: гIалгIаша фуххa ду шоай берашка дешийтар духьа, Кавказе дахача халкъашта юкъе хIирий мара хургбац гIалгIай санна дешарца безам болаш.

Хийлча гIалгIай юрта наха ахча вIашагIа а техе, школаш хьаеш хиннай, тIаккха дехар деш хиннад шоашта хьехархо вайта, аьнна. Дешара чIоагIа тIехьакхувш хиннабар гIалгIай. Сага дикал ювца эттача, эггар хьалха хоаттар: фу дийша ва из. Дика ховра гIалгIашта дийшача саго ший бокъо дикагIа йоаккхаргйолга, наха цун сий дергдолга.

УКХ тIеххьарча хана дешарцара гIулакхаш воча оагIонгахьа эргадувла даьлар вайна юкъе. Ба-м хIанз а кIезига бац деша гIерташ, Iилманхой хила гIерташ бола нах, хIаьта а дуккхача наха юкъе дешара мах тоъал лохбеннаб. Из мичара доагIа? Наха дика кхетаду таханарча дийнахьа сага вахара таро дешарах дукха тийша йоацилга, вахара хьал дешаро Iаяха дукха тоа ца делга. Дийшача нахал тола баьннаб, хIама яккха, «баха» ховш бола нах. Цудухьа хIанз дукхагIча даькъе хетт: саг фу деш ва, фу болх беш ва, фу йоаккхаш ва?

Бехк баккха йиш яц сагах из таро йолаш ваха гIерташ хиларах, цунга долха наькъаш цун хьаьнала дале. Бакъда, геттара во лархIа доагIа, саг духхьал рузкъана тIехьа а ваьнна, дешара хам беш веце. Тха университета филологически факультет яьккха дукха гIалгIай ба. Царех дукхагIбараш школашка а кхычахьа а хьаьнала къахьегаш хьабоагIа, наха уж бовзаш а ба. ХIаьта хьехархочун болх хала хиларах, лерттIа алапи ца хиларах цу балхара цхьабараш уд. Цигара хьадоагIаш хила деза филологически факультет яьккхачул тIехьагIа цхьаболчар кхыйола вузаш чакхйоахаш хилар, хIама тIайоагIача балха оттар духьа.

Хьалха хьехархочун чIоагIа сий деш хиннад, вахара таро а дикагIа хиннай цун. ХIанз хьехархочун сий миштa ду гургда укх цхьан масалах. Вай юртарча цхьан школе во дешаши харцахьа лелаши долча берага хьехархочо аьннад, да хьавеха школе. Вайнаьха дай-ноаной школе атта ухаш беце а, цу бера да вена хиннав. Хьехархочо дIадийцад цунга беро мел леладаьр. ЛадувгIаш лаьттав да, тIаккха ший воIага аьннад: «Массаза аьннадар аз хьога, Iа во деше, ер латта хьехархо мо мара кхы саг хургвац хьох».

Вай мехка дешара гIулакх тишлуш доагIа, цох дукха язду, дувц. Дукха ха йоаццаш хиннача реформах а хайра пайда баьннабац. ХIаьта вай республике дешар къаьстта воча хьал тIа да. Iа дешар, дешацар, аьнна, доацаш, дешархой классера классе боах; бетта а ах шера а деша ца уххаше, школе дешаш лоархI бераш. Цох дола масалаш хьащт мелд да. Юкъара школа дика е во чакхъяккхарга хьежжа хул дIахододача дешара лард, Iилман лард. ХIаьта ховш ма дий: лард йоацаш даь цIа харцилга.

Дешара гIулакх вайна ма хетта доацача, геттара ледара латт гIалгIай мотти литературеи хьехилга. Абитуриентага малав хьона хьийхар, аьнна, хаьттача, цо оал: хувцалуш дукха бар уж, цхьайолча хана вIалла хьеха а хьехацар тхона наьна мотт, цун когаметта кхыйола урокаш хулар. Ховш ма дий, цхьабола дай-ноаной шоай бераштa гIалгIай мотт Iомабара раьза боацилга. Царна хетачох, цхьа бахьан из хайча кхоачам ба. ГIалгIай метта эггара хьалхарча хьехархочунга Беков Темботага хьаттад йоах: «Тембот, сенна Iомабу вай наьна мотт?». Тембота жоп деннад: «ГIалгIай мотт хьона хой, дуне тIа мел бахача нахаца бувца мотт корабергба хьона». Ший цхьан очерка тIа а яздаь хиннадар Беков Тембота: «Со визза гIалгIа ва ала йиш яц цун ший меттала дола йоазув ца хайча».

Кхыча хьехархошка хьежача, наьна мотт хьехачун сий кIезигагIа деш санна хет, хIаьта сога хьаьттача цун сий массарел лакхагIа хила доагIар. Из ма вий вай бераштa наьна мотт-гIулакх Iомадер. Ма могга лакхбе беза, аьнна хет, наьна мотт хьехачун лоархIам. Наьна меттала учебникаш долаш да, хIаьта уж вайна махетта дика дац. Хьехархоша а кхычар а цу учебникашта рецензеш язъяц, цар тIа долча кхоачамбоацарех гуччахьа дувцац. ХIаьта из доре, учебникий авторашта цох доккха новкъостал хургдар. ХIаьта вIалла ла мегаргдоаццача тайпара латт учебникаш школашка дIадекъар. Уж дешархошка дIакхачийтар. Вайна ма хетта из учебник дика деце а, из а мукъагIа дешархочунга дIакхоачаш ца хилча, фу дешар да из?

Ишколашка хьалха нийслора (хIанз а цхьаццанахьа хулаш да, аьнна, а хезад) даьшка-ноаношка хетташ: берашта наьна мотт хьеха беза е безац. Цу тайпара хаттар оттадора школай кулгалхоша, шоай болх аттагIа хилийтар духьа (цхьа предмет тIера даьлча а болх аттагIа ма хулий цар). ХIаьта даьша-ноаноша, цхьаболчар, наьна мотт хьеха безац оалар, ши хIама дага долаш: бера дешаш аттагIа хилийта; школай кулгалхошта тоам бар духьа.

Цу тайпара хаттараш увттадар зулам да. ХIана хаттац: математика эший? эрсий мотт эший? истори эший? Долче, наьна меттах цу тайпара хаттараш увттаделга хьадда дIадаккха деза, Программа — закон да, хIаьта закон кхоачашде деза!

ГIалгIай мотт Iомабу предметагIа. Дешархошта кхыдола предметаш хьех эрсий меттала, ара царна хозар, телевизор чу, радио чу царна хозар эрсий мотт ба. Цхьаккха шеко яц эрсий мотт вайна геттара безаш хиларах. Цу метто вайна йовзийт эрсийи дунен кхыча халкъийи культура. Бакъда, къеи мискей ва ший мотт ца ховш вола саг. ЛадувгIал, къоначар тахан бувцача меттага. Цар дукхагIчар бувцаш ба гIалгIайи эрсийи меттах «хьабаь» кхоалагIа мотт. Вай Iодахьийтача хана воай мотт арахьа бувца дукха лоархIадацар вай. ХIаьта хIанз сенах кхера дезаш да вай? Саг малагIча къамах ва хара хьалхара белгало я цунна ший наьна мотт хар.

Наьна мотт ца лархIар овлангара дIадаккха деза. Эхь да вай цу ден тIа кхачар! ДукхагIа цIенагIа бека беза вай мотт радио чу, телевидене гIолла, дукхагIа арадаха деза вай меттала книжкаш, хьехара пособеш, хьехархочоа цар гIо дергдолаш. Сов тIех а ца дувлаш, хIанзардар ларде а дуташ, аттача даккха деза алфавит. Юххьанцарча школашка, детсадашка наьна мотт хьехилга цхьан нога тIа даккха деза.

МИШТАД литературацара гIулакх? ГIалгIай йоазонхой дукхагIбараш кховзткъанел тIехбаьннаб, кIезига ба къона бараш. Уж кхебара, Iомабара гIулакх лерттIа латтац. Арадаьннача книжкашта язъю «хестора» рецензеш. Критика яц. Литературоведене кIоаргга Iомайиц тахана ра литературни процесс. Литература — доккха хIама да. Цунца Iомабу наьна мотт, цунца Iомаду истори, цунца Iомаду дикадар, цо саккхетам лу сага. ХIаьта вай литературоведаша дукхагIча даькъе шоай тохкамаш ду эрсий меттала арадийнача вай книжкашта, шоай тохкамаш а эрсий меттала язду. ХIаьта фу ду йоазонхоша? Ма могга сихагIа шоай произведенеш эрсий меттала яха гIорт. ХIаьта царех баккха бехк а бац, бакъда, литература дешачарна (уж дукхагIа а ба) лац уж произведенеш гIалгIай меттала еша, эрсий меттала уж араяларга хьежаш багIа уж. Цудухьа вай гIалгIай литература тахан дукхагIа деш эрсий меттала.

Ховш да мел доккха а низ болаш а да эрсий литература. Из деша деза, довза деза. Бакъда, зIамига мара доаца вай литература гIалгIай меттала деша ма доагIий! «Вай мотт хала ба, йоазув хала да», яхаш мотт Iома ца беш Iа цхьабараш. Царга ала безам боагIа: хала ба дешеи къахьегеи безам боацачоа. Ца ховш дола хIама маца хиннад атта? Эрсий йоазонца хьакхаштагIа хIана хул? Хул цу меттала вай дукхха дукхагIа яздеш а дешаш а хиларах.

Саго книжка дешар вайна лой — из цунга дIакхачийта деза. Массане вIаштIехьдалац керда книжка ший ханнахьа эца. Цу санначарна йолаш я библиотекаш. Боккхача Iилманхоша, йоазонхоша хам беш хиннаб библиотекий, ший тайпара «университет» лоархIаш хиннай царех. ХIаьта вайгахьа библиотекий гIулакх а латт геттара эсала. Школьни библиотекаш зIамига я, наьна меттала литература цига геттара кIезига да. Юртара библиотекаш кхы а вогIча хьал тIа я. Йолаш йолча библиотекашка шоана корадоагIаргда моллагIча къаман литература, хIаьта вайнаьха метталарчох миско латташ массехк книжка мара корадергдац.

ХЬАЛХАРЧА замах даьржа йоазув доацача, вайдар санна долча къамашта, къаьстта боккхача теркаме ба багахбувцам. БIаьшеренашка халкъо мел даь дикадар цунна юкъе да: дика оамалаш, хоза мотт, хьаькъале хьехамаш, исторецара хоамаш, дукхха кхыдар а. ХIаьта тIехьара гIалгIай меттала багахбувцама книжка вай арадаьннад 23 шу хьалха. Нийса дий из? Нийса хургдар, нагахьа санна кепатоха багахбувцам бецаре. Иштта аз а Танкиев Абукара а вIашагIтеха багахбувцама книжка Iилман институто ара ца доаккхаш улла иттех шу хургда. Тахана вай Iилманхойн багахбувцам мел безачари доккхагIа дола декхар да халкъа жовхьараш махулла дукхагIа дIаяздар а гIалгIай меттала кепатеха арадахар а. Багахбувцам эрсий пабетта вай мичча хана кхоаметтала баккха, тоабеш кедергда, вай ца кхоадой, тIехьа тIабоагIачар дергда из. Бакъда, тахан вай из багахбувцам дIа ца язбой, вай тIехьено вайна хьалхара из дергдац, хIана аьлча багахбувцам наха юкъера сихонца чох, цхьаболча нахага болаш ба дIаязбаь багахбувцам, сога сайга а ба из дуккха. Пайда бий уж деррига йоазонаш наьха тIоаргацашка ухкаш хиларах. Бакъахьа хургдар, аьнна, хет, багахбувцам гулбаран кепабеттараи цхьа центр яларе, хана ханнахьа из арахеца цун бокъо яларе. Цкъа вай кепатеха гIалгIай мотт укх дуне тIа мел лебу бахаш хургба, кердача тIехьенашта дикагIа вола хьехархо а волаш.

ГIАЛГIАЙ профессиональни искусство а яц хайра дIаотташ. Хьадаьд къаьста гIалгIай театр, бакъда, малагIа я цун керда спектаклаш? Вай, къаьстта литератораша, фу новкъостал ду цунна? Театро увттаю кхыча халкъий пьесаш, хIана аьлча драматургеца Чахкиев СаIиди наггахьа Боков Ахьмади мара къахьегаш воацандаь. Инсценировкаш ца а еш, бокъонца йола пьесаш увттайича бакъахьа яр. Базоркин Идриса йоккха драматургически репертуар а йицъенна уллаш я. Театрои йоазонхошеи вIаший барт а болаш болх бе беза, аьнна, хетт, театра гIулакх тоаде вай дагадале. Укхаза дика новкъостал дергдар пьесай конкурсаш кхайкаяро.

Профессиональни художник а кхоъ мара вац вай, профессиональни композитораши иллиалархойи вIалла бац. Халхареи иллиаларей профессиональни коллектив яц. Цу мел долча хIамах доги корти лазаш саг вац. Укхаза малагIа декхар да вайна хьалхашка отташ? Сурт дила ховш, илли ала ховш, пандар лакха ховш, дика халхадоалаш, кхийола говзал йоаллаш дола бераш хьалеха деза, царга профессионально дешийта деза, цар говзал шаьръе, кIоаргъе еза. Вай из ца дой, вайна хьалхара саго дерг а дац из.

Исторически Iилмах аьлча, дукха да тахканза диссар, кIезига дац хьарцахьа техкар. Воаша вай истори лерттIа ца тохкаш дитарах, дог-уйла цIена йоацача наха из юхмаччахьа доах. Масала, соахка арадаьлар Буро тIа «ХIирий этнографе проблемаш» яха книжка. Цу тIа (кхыча балхаш тIа а нийслу иззамогI) яздечох, вай дахача лаьтташка хIирий-аланаш баьхаб, вай наьрт-орстхой эпос хIирашкара хьанийцай, хIирех вола цхьа саг бархI гIалгIа велла денал долаш хиннав. Уж тайпа хIамаш кепадеттар хьадоагIаш да вай Iодахийтача ханара дениз. Ха еший харцдар дIадаккха. Мичара хьадоагIаш да вай халкъ, фу бувзам хиннаб цун урарташца, ирански тукхамашца, кавказски албанцашца; фу хов хьалха хиннача йоазонах, фу хов вайдолча археологашта кораьнча куро-аракски культурах (хIаьта из кобански культурал дуккха къаьнагIа ма йий). Цу мел долча хаттарашта жоп дала декхарийла ба вай историкаш.

Этнографена хьалхашка а латт дукха декхараш. Ширача ханара денна хьадоагIаш дола Iаьдалаш гучадахара, дIаяздара, тахкара даькъе къаьстта а латташ. «Культ» а «застой» а йолча хана вай мел дола Iаьдалаш «пережиткаш» я, аьнна, кхайкадаь ма хиннадий, вай халкъ IотоIадар духьа. ХIаьта вайна хов, ширдаьнна цхьадола Iаьдалаш дIадаьхача, хьалха хиннача дукххача Iаьдалех боккха пайда баргболга. Вай Iодахьийталехь юрташка бахаш мел хиннараш шоайла вIаши дика бовзаш хиларах, белгалвоалар дика лелаш вар а во лелаш вар а. Харцваьннача саго ший дезала а тайпанна а эхь тIадахьар. Деррига гуччахьа дар, шоайла кхотабенна бахар нах. ГIаьленаш озари къаракъаш мелари дукха даьржа дацар, уж леладечо къайлагIа леладора, наркоманех ховш цхьаккха хIама дацар. ЦIадаьхкачул тIехьагIа нах лоамашка баха битанзар. Пригородни районе чубитанзар. Долче, адам кегаделар, юрташкара лоаттам хувцабелар. Вай Iодахьийтача хана дукххача наха лазараш лаьцар, дукхачар во хIамаш Iомалир, халкъа дикагIа дола Iаьдалаш дицде даьлар, эхь ээздел дохача эттар. Боккхий нах цкъарчоа тохабеннабар цхьаццадараш мукъагIа (урдош дахар, пхьенаш дитар, кхыдараш) лертIадаха, бакъда, официальни пропагандо уж IотоIабир, кхыметтел кашамашка латта бунаш а херцаеш.

УКХАЗА дагадох исторе хинна цхьа хIама. Массехк бIаь шу хьалха вайнах лоамара ара а бувлаш, цхьан хана шоай хиннача даьй лаьтташ тIа баха хувшача хана, деррига тайпаши тукхамаши эделар, дицдала доладелар халкъа Iаьдалаш. ТIаккха фу дир? Лоам а ара а бахача наха юкъера хьакъоастабир дай Iаьдалаш ховш а дагадоагIаш а бола боккхий нах. Мехко кхоаба а кхоабаш, уж кхаь бетта боагIабь хиннаб ТкъобIаьерде. Цу хана цига къоастадаьд цар вай Iаьдалаш. Цул тIехьагIа шоаш дIа мел бахача уж дIадовзийташ, къа а хьийгад. Далгат Башира кепатеха да царех цхьадола Iаьдалаш (30-ча шерашка), кхы дIаяздаь ховш хIама дац.

Вай Iилманхоша масал хIана эцац цу хIамах? Дика хургдецарий вай этнографаша, боккхийча нахаца цхьана, уж Iаьдалаш кердадаьхача, дIаяздича? Цох боккха пайда баргбар вай къаманна.

ХIанз укхаза дийцачул совнагIа кхы а дукха хIамаш да вай культура дегIайоалаяра де дезаш. Царех паргIатта дувцара, сихагIа де дезараш белгалдара, бакъахьа хургдар, аьнна, хет цу гIуланкха лаьрхIа комисси вIашагIъеллача. Цу комиссена йоккха бокъо а енна, дешара гIулакхашта, вай меттала арадувлача учебникаштеи книжкаштеи, наьнна метта пропагандеча, исторически тохкамаш деча, дукххача кхыча хIамашта цо тIахьожам а лоаттабергболаш.

Вай Iилманхоех дукхагIабараш вIашагIа а кхийтта, «Iилма» яха ассоциаци хьаяьй. Из дика гIулакх да. ЛерттIа из дIадоладича вайна массанена пайда баргба цох. Ассоциаце таро хургья къона Iилманхой кхебеча, вай Iилманхой бокъонаш лораеча, гIо де, таро хургья вайга латта Iилмани культурей хьал тахка, цунна рекомендацеш яла, кхыдар а. Вайна ма хетта цу ассоциаце Совето ший болх дIаболабаь беце а (масала, хIанз а тIехьа чIоагIъянза я из ассоциаци), тена безам ба вайна цох низ бола оатхал хург хиларах.

Къамаьл чакхдаккха безам ба 20-ча шерашка вай сий долча къонахаша аьнначунца:

«Культурни ГIалгIайче хьалье езараш культурни гIалгIай ба» (Мальсагов Зоврбик).

«ГIалгIай къам! Iа а хьаэца укх мызлха дунен тIара кхыча къамашта нийсса хьайна доагIа дакъа!» (Беков Тембот).

Уж ши хIама, кхыдола вай къаман декхараш дикагIа кхоачашде йиш хургья вай цIа, Буроца овла а болаш йола автономи, вай хьахинна, меттаэтта яьлча.

И. ДАХКИЛЬГОВ,
ЧИГУ профессор.

ОЗАБЕЗАМ БЕРГБОАЦА САГ

Беламе дувцар

Тха совхоза директор — ЯрагIи Iадсалама воша ва.

Совхоза керттера бухгалтер — Мухтар Iадсалама даьвеший воI хул.

Керттерча зоотехника сесаг — Люба Iадсалама шуча я.

Любай' воша ва совхоза гаража доал деш. (Из а хул-кх Iадсалама шуча).

Керттера агроном — Iадрахьман Iадсалама наьна воша ва. Iадрахьмана воI — Хамбор тха совхоза фельдшералла оттаваьв укх деношка.

Тха эггара йоккхагIа йолча ферма заведующи ва Султан — Iадсалама уствоша.

Бакъда, Iадсалама йиш йига нейц — Жамарза кхы Iа яха воккха хьаким вац — бригадир. Бат йийста лел из.

Иштта геттара раьза воацаш лел Iадсалама даьйиший воI Мухьмад а. Завсклад хила безам болаш вар из, бакъда, цу моттиге Iадсалама цхьаькха цхьа даь-йиший воI — Ахьмад нийсвеннав.

ХIаьта Iадсалама кхыбола, «мелкий» ала мегаргдола гаргара нах — захалаш, уццIаьй, даьгахьара, ноанахошкахьара тайпан нах — конторе багIа.

Iадсалам ше тха района «эггара воккхагIвола» хьаким ва. Бе-башха а вац сона, — оал цо, — са да вале а ший болх хьабеш из веце, аз цхьа минот йоаккхийтаргьяц цу сагага айса доал деча районе.

ХIаьта районера нах цох теш...

Ж. МОВЛЯР.

Юртда

Хашагульгов Iумара Башир Онгушта бахача наха юрта Совета председателалла хержар укх бIаьсти.

Башир укх юрта кхаьча дукха ха яц. ВорхI шу хьалха Онгуштарча школе хьахьожаваь хьавайтар Башир. Укхазарча бераштa гIалгIай мотт хьеха волавелар из. Цо яьккхай Нохч - ГIалгIай пачхьалкхен университет. Студент волча хана дика дешаш а спортивни секце дакъа лоацаш а вар из. Цудухьа ший балха декхараш кхоачашдаь ца Iеш, берашта кIалтохара латара секци вIашагIъеллар цо. Атта дацар дийнахьа урокаш а хьийхе, цул тIехьагIа секце болх бе. Бакъда, Башир хьинар долаш а шийна тIадиллар кхоачашдеш а ва.

Балха, хьехархочунгара дIаволавенна школа директорага кхьачар из, цо кхеллача секце доакъошхоша республика яхьашка коталонаш йоахар.

Мишта нийсвелар Хашагульгов Башир советий органашка балха? Из цун дагадоаллаш хIама дацар. Школе къахьегаш волча хана кIезигкIезига берий дай-ноаной, юртара нах, цар балаш довза ваьлар Башир. ХIаьта юртсовета хоржамаш долча хана шоай депутаталла оттавир Башир школана уллуврча участке бахача наха. Иштта юртсовета депутаталла а тIаккха цу Совета председателалла а хержар из.

Фу хувцаденнад хIанз Башира вахаре? Цу хаттара жоп луш цо аьлар:

— Хьалха хинначул халагIа а бехктокхамегIа а болх ба са хIанзарбар. Бакъда, наха дукхагIа накъавоал, аьнна, хеталуш ва со. Из гIадвуташ хIама да. Аз низ кхобергбац наха эшачунга, царна къувлачунга хьажара. Са дай Яндарера бале а, сона хетачох, са бокъо я хIанз укх юртара нах «сай нах» ба ала.

Бакълув Башир. ВорхI шу дукха ха еце а, из кхоачар гаргара саг хиннав къаьнача гIалгIай юрта бахача наха.

Б. ЖАБРАИЛОВ.

Хьамсара кагирхой!

СПТУ-2 дIакхайкаду запасе а бохнйташ эскарера мукъабаьнна бIухой укх специальностех деша дIаэцаш хилар:

1. Оператор-машинист.
2. Промышленни оборудованена ремонт ю слесарь.
3. Промышленни оборудованена ремонт ю электромонтер.

Дийша баьннараш г. Грознерча А. Шерипова цIерагIча ГНПЗ балха а оттабеш.

Дешара ха 3 бутт. Стипенди 120 сом.

Занятеш йолалу группаш вIашагIйохкарга хьежжа.

Тха адрес: г. Грозный, Индустриальни улица, 10.

№ 2, 5 йолча трамваяца «Пожарка» яхача уж соцача кхаччалца ва йиш я училище воагIар.

Телефонаш: 26-48-18, 26-34-29, 26-48-15.

Кагий нахи мехкарийи!

Ленина ордени Сийлахь - боккхача Даймехка тIема I степена ордени лелаеш йолча «Грознефть» яхача объединене база тIарча.

Грозненски № 4 йолча юкъерча профессионально-технически училища кагий нахи мехкарийи деша дIаэцарах хоам бу.

Укх профессеех Iомабе:

1. Мехкдаьттен гази лохаш эксплуатационнии тохкамеи бурув тохача бурув деттачун гIонча, электросварщика говзал Iомаеш.

2. Буровойшта гIулакх деш вола электромонтер.

3. Электрогазосварщик.

4. Слесарь-авторемонтник.

5. Химически анализа лаборант (мехкарий).

6. Топограф-геодезист.

7. Мехкдаьтта даккхара вола оператор.

Училище дIаэц 9—11 класс яьккха кагий нахи мехкарийи, иштта эскаре гIулакх а даь мукъабаьнна бола кагий нахи, йоагI-йоагIачоа лаьрхIача 3 шереи 1 шереи деша дезаш.

«Грознефть» яхача объединенена лаьрхIа кадраш кийчъю училищас. Деша багIача юкъа дешархой базкъаьнца а кхачанца а, учебникашца а Iалашбу.

Производственни практика дIахьоча юкъа шоай специальностех болх барах даьккха долча аланех 50 процент лу дешархошта. Училище дешаш яьккха йола ха балха стажа юкъе хьош я. Мехкарашта лаьрхIа хьайийла я барзкъаш тега, пазата хIамаш хьае Iомабара йола курсаш.

Училище болх беш я тайп-тайпара йола кружокаш, спортивни секцеш. ЧуIе моттиг йоацараштa лаьрхIа я дика кхоачам болаш йола общежити. Юкъара школаш яьха бараштa ткъаь барайтта сомагара шовзткъе пхе сомага кхоачаш стипенди а лу.

Училища кхо курс яьккхача кагирхоша, толамца экзаменаш дIаенначул тIехьагIа юкъера образовани хилара дола аттестати профессех дола тешали хьаэц. Училище йистелькхараш шоай специальностех болх бе бохийт г. Грозне а иштта цун доазол арахьа а.

Училище деша отта безам бараша училища директора цIерагIа дохьийт укх тайпара каьхаташ: заявлений, дешарах дола тешали, характеристикеи, 086-у кепара йола медицински справкеи, вахаш волча моттигера йийца справкеи, паспорти (е бер дарах дола тешал) 3х4 боарам бола 6 сурти.

Училища адрес: г. Грозный, Октябрьски район, 12 участок.

№№ 13, 24, 25 йолча автобусашца «12 участок» яхача остановке кхаччалца ваха веза, № 5 йола трамвай.

Телефон: 9-54-43-04.

КАГИЙ НАХИ МЕХКАРИЙИ!

Грозненски № 5 йолча юкъера профессионально-технически училище кердача дешара шера деша дIаэц кагирхой. Цар Iомае йиш хургья ер специальносташ:

1. Технологически оборудованеи цунца бувзам болча конструкцейн монтажник: кулг-кара сварка яра вола электросварщик, газорезчик, стропальщик.

2. Электрогазосварщик.

Деша дIаэц 15,5 шу даьнна а боккхагIбола а 9 — 10 класс яьккха кагирхой, мехкарий.

Дешархой мах боацаш дарца, костюмашца, спецбарзкъаца, хьатIабаьхкараш общежитеца Iалашбу. Дешархоша Iомалуча хана производствени практика процессе баьча балхах оттаьча порядке царна алапи лу.

Юкъера профессионально-технически училище чакхъяьккха экзаменаш дIаеннача профессех разряд ялараи юкъера дешар чакхдаккхараи йола диплом лу. Юкъера профтехучилище чакхъяьккхача берригача дешархошта производстве ше караерзаьча профессех болх лу.

ТIехдика училища чакхъяьккхараш юкъарча кIийлен реденешка дIаэц (училища чакхъяьккхачул тIехьагIа болх баь стаж яцар аьнна). тIа лакхерча дешара за-

ДЕШАРА ХА:

— монтажник-электросварщик, газорезчик, стропальщик специальность Iомаечар 9 класса базе — 2 шера деша деза (юкъера дешар а ца дешаш) 3 шера, (юкъера дешар дийша каьхат а луш).

— электрогазосварщика специальностех 9 класса базе 3 шера (юкъера дешар дешарах каьхат а луш).

— 11 класса базе шин специальностех — 10 бетта мара деша дезац.

9 класса базе деша а этта «4», «5» оценкашца 3 — шерара дешар чакхдаьккхараш, училище хадданза дешара йолча группа 4 — 5-ча курсе деша йиш йолаш ба.

ПхелагIа курс чакхъяккхарца цар сварочно-монтажни производства техник-технолог специальность караерзаю. ТIехдика дийшараш цхьаккха экзаменаш а ца луш Грозненски мехкдаьтта институт сварочно-монтажни производства инженер специальность караерзаяра механически факультета кхоалагIча курсе деша дIаэц.

Документаш, шоаттеи кIиранеи деношка дIанийкkхача, училище дешара даькъе дIаэц, № 13 йолча компате 8 сахьат даьлча денз 16 сахьат даллалца.

Телефон: 22-90-56.

Дешар 1 сентябре дIадолалу.

Училища адрес: г. Грозный, Стахановций ул., 16.

Хоаттам

Тахан республике гIолла а Грозне а хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбоалехьара секунда 2 — 7 метр сиха мух а болаш, фегара температура 26 — 31, Грозне 28 — 30 градус йIовхал а йолаш ха хила мег.

ХIаьта кхоанен ломмеи юкъ — юкъе кхоаллонаш тIа а йоагIаш, цхьаццайолча моттигашка лоацача хана догIа а делхаш, из дикъувкъаш делха а тарлу. бе-беча оагIонашкахьара секунда 2 — 7 метр сиха мух а хьекхаш, фегара температура бийсашка 14 — 18, деношка 24 — 29 градус йIовхал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанци.

Московски Кремла музеяшкара кердадараш

Московски Кремла музеяй помещенешка духхьашха хьайийллача: «17-ча бIаьшерени 20-гIа бIаьшере йолалуши хинна Франце декоративно-прикладной искусство» яхача выставка 200 экспонато хьахьокх Бароккора Авангарде кхаччалца Франце искусство вIаштIехьйоалаш хьаахари цун еррига стилаш хувцаялари. «Стилий даьхе» хозахета алац Францех: тоъал чIоагIа мехкий художественни лостам дегIабара а.

Выставке хьокха оттадаьда кIадаш, костюмаш, шпалераш, дошув, ингали, кизга, декоративни бронзах яь хIамаш, ювелирни искусства хIамаш...

Кремла музеяй практике духхьашха оттаьй фондови собранеш меттел, Оружейни Палата дикагIйола экспонаташ а.

СУРТА ТIА: выставке.

В. ВЕЛИКЖАНИНА сурт. (ТАСС фотохроника).

Редактора зам.
М. М. ХАМХОЕВ.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитель — 22-85-07; бехктохкама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12, промышленностеи транспортеи — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни — 22-47-84, 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро — 22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинарей, ереи, шоаттеи деношка

СФ02172. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 1958.